

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ»
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра мов і методики їх викладання

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «Магістр»

на тему:

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ 2 КЛАСУ ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Виконала:

студентка II курсу магістратури, 21 М групи
спеціальності 013 «Початкова освіта»

Силка Альона Олегівна

Науковий керівник:

к. пед. н., доцент Михайленко Олена
Вікторівна

Роботу подано до розгляду «___» _____ 2023 року.

Студентка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засіданні кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № _____ від «___» _____ 2023 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ I.	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	10
1.1. Сутність поняття «екологічна культура» та «екологічне виховання»	10
1.2. Особливості екологічного виховання молодших школярів 2 класу	14
1.3. Позакласна діяльність як площина для формування екологічної культури молодшого школяра	17
1.4. Методичні умови формування екологічної культури молодших школярів 2-го класу під час позакласної діяльності	22
Висновки до розділу I	28
РОЗДІЛ II.	
ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ПО ФОРМУВАННЮ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	31
2.1. Виявлення рівня екологічної культури молодших школярів	31
2.2. Експериментальна методика по формуванню екологічної культури молодших школярів під час організації позаурочної діяльності	42
2.3. Перевірка й аналіз результатів педагогічного експерименту	51
Висновки до розділу II	54
ВИСНОВКИ	56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	59
ДОДАТКИ.....	66

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

НУШ – Нова українська школа

ЕГ – експериментальна група

КГ – контрольна група

ВСТУП

Актуальність дослідження. Людина й природа завжди були пов'язані між собою, адже природа дає людині можливість жити, задовольнити свої фізичні потреби. Дбайливе ставлення людини до природи полягає не тільки в умінні використовувати її плоди, а й в усвідомленні значимості природи для людей та бережливого ставлення до неї. З кожним роком екологічний напрям набуває все більшого значення. Суспільству Всесвіту сьогодні потрібні виховані та грамотні люди з належною екологічною культурою. Саме тому екологічне виховання важливо розпочинати саме з раннього дитинства.

Таким чином, пріоритетним завданням початкової школи НУШ стає формування екологічної свідомості молодших школярів та виховання екологічної культури. Так, у «Концепції екологічної освіти України» [53], «Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді» [54], Законі України «Про освіту» [29], концепції освіти НУШ [55] визначені окремі риси і складові екологічної компетентності. Мета природничої освітньої галузі, відповідно до Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87 [52], полягає у формуванні екологічної компетентності шляхом опанування учнями знань, умінь і способів діяльності, які забезпечують успішну взаємодію з природою, а також передбачає формування наукового світогляду і критичного мислення, відповідальне ставлення, безпечну і природоохоронну поведінку здобувачів освіти у навколишньому середовищі.

Таким чином, екологічна освіта і виховання перш за все має забезпечити науковими знаннями про взаємозв'язок природи і суспільства підростаюче покоління, допомогти розуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформувати бажання та прагнення брати активну участь в охороні й поліпшенні навколишнього середовища.

У зв'язку з цим зміст освітнього процесу має постійно удосконалюватись, створюватись відповідні педагогічні умови, використовуватись нові, інноваційні форми, методи й прийоми навчання для ефективного формування екологічної культури учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема взаємозв'язку людини та навколишнього середовища розглядалася з точки зору природничо-історичної та біологічної, філософської, політичної, соціальної й педагогічної науки. Серед науковців, які зробили вагомий внесок у розвиток загальних положень екологічної освіти й формування екологічної культури учнів у початковій школі варто відмітити С. Глазачева, В. Дерев'янка, А. Захлебного, які трактували положення екологічної освіти, розробляли її мету, завдання й принципи, розглядали шляхи реалізації змісту. Розробці загальних підходів до відбору змісту, форм і методів екологічної освіти в початковій школі присвячені праці таких учених, як С. Білоуса, Є. Гріньова, В. Мелашти, Т. Тарасової тощо. Науковці Г. Ковальчук, Л. Нарочна, А. Плєшаков здійснили систематизацією знань екологічного змісту та їх адаптацію до умов початкової школи. Питання щодо формування екологічних знань, умінь та навичок поведінки в природі, реалізації умов екологічної освіти в різних аспектах розглядали І. Гайсин, Е. Гірусов, І. Зверєв, І. Лаптев, Н. Мамедов, А. Миронов, Л. Моїсєєва, Н. Реймерс, І. Суравегіна, М. Якунчев та ін.

Проте відсутність достатньо повного вивчення процесу формування екологічної культури молодших школярів під час організації позаурочної діяльності спонукала до об'єктивної необхідності вивчення зазначеної проблеми та зумовила вибір теми дослідження: **«Формування екологічної культури молодших школярів 2 класу під час організації позаурочної діяльності»**.

Об'єкт дослідження: формування екологічної культури молодших школярів 2 класу.

Предмет дослідження: позаурочна діяльність як засіб формування екологічної культури молодших школярів 2 класу.

Мета дослідження: науково обґрунтувати та експериментально перевірити розроблену методику організації позаурочної діяльності як засобу формування екологічної культури молодших школярів 2 класу.

Відповідно до об'єкта, предмета та мети дослідження необхідно було розв'язати наступні **завдання:**

- теоретично обґрунтувати проблему формування екологічної культури молодших школярів у науковій, методичній та психолого-педагогічній літературі та схарактеризувати сутність понять «екологічна культура» та «екологічне виховання»;
- проаналізувати особливості екологічного виховання молодших школярів 2 класу;
- дослідити позакласну роботу як площину для формування екологічної культури учнів 2 класу;
- визначити та проаналізувати критерії, показники та рівні екологічної культури учнів 2 класу;
- розробити методику організації позаурочної діяльності як засіб формування екологічної культури учнів 2 класу;
- здійснити експериментальну перевірку ефективності запропонованої методики організації позаурочної діяльності.

Для реалізації мети та завдань дослідження застосовувалися такі **методи наукового дослідження:**

- *теоретичні:* аналіз й узагальнення психолого-педагогічної, методичної літератури з проблеми дослідження, нормативних документів початкової школи; теоретичне осмислення й узагальнення педагогічного досвіду вчителів початкових класів для з'ясування стану досліджуваної проблеми у практиці НУШ;
- *емпіричні:* цілеспрямовані спостереження за освітнім процесом й аналіз занять у початкових класах НУШ; анкетування й бесіди з вчителями початкових класів; аналіз контрольних зрізових завдань з метою діагностування рівнів екологічної культури учнів 2 класів; педагогічний

експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний етапи); кількісний і якісний аналіз здобутих даних для перевірки ефективності запропонованої методики організації позаурочної діяльності як засіб формування екологічної культури учнів 2 класу;

– *методи математичної статистики* й обробки результатів дослідження.

Теоретичне значення роботи полягає в дослідженні проблем формування екологічної культури молодших школярів 2 класу під час організації позаурочної діяльності.

Практичне значення дослідження полягає в розробці методики організації позаурочної діяльності як засіб формування екологічної культури учнів 2 класу. Результати дослідження можуть бути використані в освітній діяльності НУШ.

Апробація результатів дослідження. Основні положення і результати наукового дослідження доповідалися й обговорювалися на міжнародних науково-практичних конференціях:

1. XVIII International Scientific and Practical Conference “Theories of World Science and Technology Implementation”, Osaka, Japan (May 08 – 10, 2023);

2. XVII International Scientific and Practical Conference “System Analysis and Intelligent Systems for Management”, Ankara, Turkey (May 02 – 05, 2023).

Публікації. За результатами участі у конференції вийшли друком наступні наукові *публікації* (у вигляді тез):

1. Михайленко О.В., Силка А.О. Екологічна освіта учнів початкових класів НУШ. *System Analysis and Intelligent Systems for Management : Proceedings of the XVII International Scientific and Practical Conference*. Ankara, Turkey, 2023. С. 242-244.

2. Михайленко О.В., Силка А.О. Сутність поняття «екологічне виховання» молодших школярів. *Theories of World Science and Technology*

Implementation : Proceedings of the XVIII International Scientific and Practical Conference. Osaka, Japan, 2023. С. 183-184.

Експериментальна база дослідження. Експериментально-дослідна робота проводилася на базі ЗЗСО № 7 м. Чернігова. Було задіяно 30 учнів 2–А і 2–Б класів.

Структура магістерської роботи зумовлена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що складає 65 найменувань, з них 5 – іноземною мовою, та додатки. Загальний обсяг магістерської роботи становить 99 сторінок, обсяг основного тексту – 58 сторінок.

РОЗДІЛ І.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ПІД ЧАС ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Сутність поняття «екологічна культура» та «екологічне виховання»

В усьому світі і в Україні, зокрема, метою сьогодення є змінити світогляд молоді щодо ставлення до навколишнього середовища, досягнення якої можливо лише завдяки формуванню принципово нового екологічного мислення особистості та вихованню екологічної культури. В сучасній Україні науковці максимально пронизані турботою щодо екологічної безпеки природного середовища, програмами виховання та навчання дітей молодшого шкільного віку, які б сприяли розвитку високого рівня екологічної культури. Екологічне виховання науковцями розуміється як безперервний процес навчання та виховання, а також всебічний розвиток особистості, який спрямований на формування відповідних знань, вмінь та поведінки, що забезпечить відповідальне ставлення до навколишнього довкілля.

Вважаємо за доцільне визначити поняття «екологічне виховання» та «екологічна культура».

Поняття «екологічне виховання» розглядалося та трактувалося багатьма дослідниками. Так, Українські науковці Н. Лисенко та О. Канарова розглядають екологічне виховання як процес формування свідомого сприйняття навколишнього середовища, потреби бережному ставленні до природних ресурсів та раціональному використанні її багатств і надр [32, с. 81; 37]; учений В. Діденко стверджує, що екологічне виховання передбачає систематичний вплив на спільноту з метою формування екологічної культури, гуманності, наукового ставлення до природи відповідно до національних й загальнолюдських цінностей [22, с. 31]; М. Фіцула

переконаний, що екологічне виховання це «систематична педагогічна діяльність, спрямована на розвиток екологічної культури» [58] та ін.

Таким чином, спираючись на аналіз трактувань науковців можна стверджувати, що «екологічне виховання» молодших школярів це систематичний процес формування екологічної культури, гуманності, свідомого сприйняття та бережливого ставлення до природного навколишнього середовища, природних ресурсів та раціонального використання їх багатств і надр.

Виховання екологічної культури учнів, озброєння їх навичками економного та бережливого використання природних ресурсів, формування активного, гуманного ставлення до природи, відповідальності за долю нашого спільного дому – планети Земля – це одне з найважливіших завдань початкової школи.

«Екологічна культура» - один із проявів загальної культури (від лат. «cultura», що означає вирощування, виховання, освіта, розвиток, повага) [36].

Учена Н. Лисенко розглядає екологічну культуру як культуру всіх видів діяльності людини, що пов'язані із збереженням навколишнього середовища, включаючи матеріальне виробництво та духовне життя суспільства [37] і, як стверджує науковець І. Маруненко, об'єктивним її показником є рівень нашого спілкування з Природою [40].

Дослідник В. Дубовий стверджує, що основою гармонійного спілкування людей із природним середовищем залежить від екологічної культури. Особливості природи, поводження окремих видів тваринного і рослинного світу, з якими постійно контактує людина, повинні враховуватись при спілкуванні із природою [25].

На думку ученого Л. Курняка, рівень сприйняття людьми природи й визначення свого місця у світі, ставлення людини до навколишнього середовища є екологічною культурою. Хоча поняття екологічна культура поки що не набуло чіткої дефініції, більшість науковців, окреслюючи зміст цього поняття, виділяють такі складові елементи: інтелектуальний (відповідний

рівень екологічних знань), ціннісний (відповідний рівень екологічної свідомості) та діяльнісний компонент (відповідний запас практичних умінь і навичок у справі охорони природи) [34, с. 48].

Таким чином, тільки за умов поєднання цих трьох компонентів формується екологічна культури особистості. Екологічна культура, звернена як до природного середовища, так і до внутрішнього світу людини. Вона цілеспрямована на організацію відповідного устрою чи ладу в природі, а також на виховання високих гуманістичних цінностей.

Енциклопедії сучасної України трактує екологічну культуру як «напрямок людської діяльності та мислення, від якого істотним чином залежать природне існування сучасної цивілізації, її сталий розвиток» і визначає такі функції: виховна, яка передбачає формування відповідну поведінку щодо природи та суспільства загалом; прогностична – створення можливості передбачення наслідків людської діяльності, результатів перетворення природи; регулятивна, що висвітлює ставленням суспільства до природи протягом господарської діяльності [28].

Вивчаючи питання щодо всезагальної мети екологічної культури учений В. Дубовий вважає, що метою виховання екологічної культури є «формування системи наукових знань, поглядів, переконань, які закладають основи відповідального ставлення до навколишнього природного середовища». На думку дослідника свідоме засвоєння й опанування екологічною культурою повинно починатися ще з дитячого віку. У молодших школярів ще не сформовані особисті погляди, переконання та інтереси. Тому батькам та педагогам треба навчити дітей розуміти закони природи, прагнути до формування почуттів відповідальності за все живе. Свідоме і бережливе ставлення кожної людини до природного середовища можливе лише за умов наявності екологічної культури, відповідних екологічних знань та вмінь [25].

Учена О. Пруцакова розглядає мету екологічної культури у вихованні готовності дитини до охорони природного середовища, активної екологічної позиції, власної природоохоронної поведінки [56, с. 4].

Під час формування екологічної культури, на думку науковців Т. Андрєєвої та І. Козоріз, необхідно застосовувати технології, які передбачають комплекс дослідницьких, проблемних, пошукових, підходів, які є творчими за своєю суттю та сприяють активній участі дітей у природозбереженні Батьківщини. Тільки за таких умов у дітей будуть формуватися відповідні уміння і навички, культура екологічного виховання, вдосконалюватися відповідальне ставлення до природного довкілля [2, с. 10].

Науковці С. Грін, Н. Довбишова, В. Мананкова вважають, що пізнання об'єктивного світу неможливе без пізнання екологічних зв'язків, реально існуючих в ньому. Вивчення цих зв'язків у навколишньому середовищі сприяють формуванню екологічної культури молодших школярів і є вкрай необхідною умовою розвитку відповідального ставлення до природного довкілля [20, с.412].

Учений М. Фіцула виділяє такі основні елементи формування екологічної культури: знання (основних понять про природу, екологічні проблеми); усвідомлення (мати свідому позицію щодо довкілля); ставлення (поводитись з природою як з унікальною цінністю та джерелом матеріальних і духовних сил людини); навички (здатність практичного освоєння довкілля і його охорони); діяльність (бути активним учасником щодо природоохоронної діяльності); уміння (прагнути розв'язувати екологічні проблеми); екологічний стиль мислення та відповідальне ставлення до природи [58].

Отже, екологічна культура учнів передбачає екологічні знання, позитивне ставлення до цих знань (екологічних поглядів, цінностей) та реальну діяльність щодо охорони навколишнього середовища.

Для успішного формування екологічної культури учнів під час позакласної діяльності необхідно чітко уявляти особливості екологічного

виховання молодших школярів, а отже, цим аспектам приділити належну увагу.

1.2. Особливості екологічного виховання молодших школярів 2 класу

Слід зазначити, що екологічна освіта йде паралельно з екологічним вихованням, які мають єдині цілі, головною з яких є формування екологічної культури особистості, ламання споживацького ставлення до навколишнього середовища.

Система виховання в екологічній освіті передбачає:

1. перший крок - виховання любові до природи, прагнення до безпосереднього контакту з нею;
2. другий крок – озброєння базовими знаннями закономірностей генезису природи, взаємозв'язків між людиною та природою, розуміння та врахування чутливості її структури та обмежених можливостей самовідновлення після руйнування, спричиненого діяльністю людини;
3. третій крок – виховання в галузі екологічної культури, що включає прищеплення відповідних умінь і навичок, формування екологічної свідомості, культури поведінки в навколишньому природному середовищі, культури праці та споживання «дарів» навколишнього середовища;
4. четвертий крок – виховання громадянської відповідальності за стан навколишнього природного середовища, любові до природи та формування екологічної культури особистості [27].

Важливо підкреслити, що сприйняття природи сприяє розвитку таких якостей, як емоційність, радість, чуйність, уважність до всього живого. Тому учений І. Маруненко стверджує, що обов'язковим і незамінним в екологічному вихованні учнів є емоційно-чуттєвий елемент і наголошує на необхідності пошуку шляхів поєднання емоційного ставлення до природи з пізнавальними завданнями, пов'язаними з її вивченням і практичними охоронними заходами. Таке поєднання особливо підходить для молодших

школярів, для яких найбільш доступною формою є емоційне, естетичне сприйняття навколишнього природного середовища [40].

Галина Василенко, методист станції юних натуралістів міста Василькова, вважає, що екологічне виховання, розвиток екологічної культури – складний процес, який потребує активної, дієвої позиції не лише самої школи, а й позашкільних навчальних закладів. Учена наголошує на провідній ролі станції юних натуралістів у цьому процесі, де досліджуються проблеми дбайливого, економного ставлення до природи та охорони довкілля. Основний акцент робиться на активному контакті дитини з природою. Одних екологічних знань недостатньо, якщо їх не застосовувати на практиці. Важливо, щоб учні брали участь у збереженні та збагаченні природи рідного краю, тільки в цьому випадку у них сформуються необхідні вміння, навички та відповідальне ставлення до навколишнього середовища [12].

Однією з найнеобхідніших складових процесу формування екологічної культури сучасного школяра Л. Вороніна вважає взаємодію школи та сім'ї, яка переконана, що ця співпраця допоможе об'єднати зусилля у нелегкій справі екологічного виховання. У зв'язку з питаннями організації взаємодій школи та сім'ї автор наводить думку класика педагогіки – Ушинського К.Д., який стверджував, що школа має більше нагадувати родину, ніж заклад, має продовжувати родинне виховання, виховувати разом із родиною [15, с. 4].

Беззаперечно, школа має значний виховний вплив на дитину, але не менш важливою повинна бути робота батьків з дитиною.

Так, науковець Л. Вороніна визначає технологію сімейного виховання як систему послідовних дій батьків і педагогів для досягнення мети, передбаченої системою виховання. Водночас сімейне виховання – це особиста, індивідуальна майстерність батьків, реалізація засобів, форм і методів цілеспрямованого впливу на розвиток особистості дитини [15, с. 5].

Таким чином, головна мета екологічного виховання – це постійна і плідна співпраця батьків і педагогів, де батьки мають виявляти відповідну активність та зацікавленість, а заклад освіти має запропонувати продуманий і

простий алгоритм, програмне, методичне забезпечення такої необхідної співпраці. За відсутності злагодженої взаємодії процес екологічного виховання матиме поверхневий характер, що негативно позначатиметься на розвитку екоцентричної свідомості дитини.

Крім того, екологічна освіта розуміється як безперервний процес навчання, виховання та розвитку особистості, спрямований на формування системи науково-практичних знань, орієнтацію на цінності, поведінку та діяльність, що забезпечують відповідальне ставлення до оточуючого соціального та природного середовища.

Учені виділяють такі ключові принципи екологічного виховання:

- у під час формування екологічної культури молодших школярів необхідно застосовувати міждисциплінарний інтеграційний підхід;
- поєднання інтелектуальної та емоційно-вольової сфер протягом діяльності учнів початкової школи із вивчення та поліпшення стану навколишнього середовища;
- взаємозв'язок локальних, регіональних, національних та світових екологічних проблем [14].

Таким чином, відповідно до принципів, екологічне виховання молодших школярів повинно починатися із заходів, що спрямовані на:

1. прямий контакт з природою;
2. спостереження за процесами, що відбуваються в живій і неживій природі;
3. навчання на основі спостережень робити висновки про неприпустимість заподіяння шкоди природі.

Важливим моментом екологічного виховання в початкових класах є виокремлення екологічного потенціалу в межах кожної навчальної дисципліни. Слід зазначити, що такі навчальні дисципліни, як «Природознавство» та «Я і Світ» мають стати основою для формування відповідних екологічних компетенцій дитини.

Інші навчальні дисципліни – математика, рідна мова, читання, і навіть фізкультура та англійська мова можуть стати гарним підґрунтям щодо екологічної освіти дітей початкової школи.

Отже, екологічне виховання, спрямоване на формування відповідального ставлення до навколишнього природного середовища, є основним і обов'язковим елементом підготовки учнів початкових класів. Екологічна освіта збагачує світогляд, розвиває у дітей проникливість, мислення, виховує бережливе ставлення і любов до природи, закладає основи екологічної культури.

1.3. Позакласна діяльність як площина для формування екологічної культури молодшого школяра

Зміст екологічної освіти побудований таким чином, що для кращого засвоєння матеріалу учнями потрібно не лише робота на уроці, а й інтенсивна позакласна робота. Позакласну роботу учені визначають як поза урочну роботу, що базується на інтересах і прагненнях учнів досліджувати та вивчати світ. Визначаючи зміст позакласної роботи, слід керуватися такими принципами: зв'язок із життям, із проблемами, які вирішує країна, край, регіон; відповідність змісту позакласної роботи віковим особливостям учнів, специфіці їх психічного розвитку та інтересів.

Терміни, що характеризують позакласну роботу, вживаються: «позакласна», «позаурочна» та «позашкільна». Вони трактуються в педагогічному словнику: як складова частина навчального процесу, як «одна з форм організації вільного часу учнів, яка проводиться та організовується в позаурочний час за активної допомоги учнів та безпосереднього керівництва педагога» [18].

Український словник трактує позакласний час як вільний від звичайної роботи (уроків). Деякі вчені поділяють позакласну роботу на позашкільну та позакласну: позашкільна діяльність - це діяльність позашкільних закладів для

дітей і підлітків; позакласна діяльність - задоволення інтересів в учнів у позаурочний час завдяки роботі педагогічного колективу [5].

Слід зазначити, що позакласна робота в початковій школі – це діяльність учителів, батьків та учнів у навчальному закладі, яка здійснюється в позаурочний час на основі партнерської взаємодії учасників навчально-виховного процесу. Ця діяльність спрямована на розвиток молодших школярів, для розширення і поглиблення їх знань, умінь і навичок, набуття самостійності та навчальних навичок, розвиток індивідуальних здібностей учнів, а також задоволення їх інтересів і потреб.

Вважаємо за доцільне порівняти позаурочну діяльність з урочною системою. Позаурочна діяльність не сильно відокремлена від урочної системи, проте декілька відмінностей є (порівняння подано в табл. 1.3.) [38]:

Позаурочна діяльність	Урочна система
Активізація всіх видів діяльності учнів у результаті безпосереднього впливу вчителя на дитину.	Авторитарний вплив вчителя на учнів молодшого шкільного віку.
Зміст, методи та організаційні форми позакласної роботи здебільшого реалізуються через роботу різноманітних дитячих аматорських творчих об'єднань та за інтересами.	Регламентований зміст, методи та організаційні форми проведення уроку.
Індивідуалізація позашкільного освітнього процесу здійснюється шляхом надання кожній дитині можливості вибору конкретної діяльності за власним бажанням.	Спрямована на колективну діяльність учнів та вчителя.

Відсутня оцінка ефектів навчання учнів, натомість у різноманітних позакласних заходах діти збагачують свій особистий досвід, набувають необхідних умінь і навичок, що забезпечує загальний розвиток дітей та підвищує їхню пізнавальну активність.	Системно організований контроль результатів учнів на кожному етапі навчання
Розширює та поглиблює знання учнів, закріплює набуті на уроках уміння та навички, розвиває здібності дітей, задовольняє інтереси та потреби, формує самостійність.	Розширює предметні знання, уміння та навички. Диференціація, та систематичність навчального процесу, різноманітність форм організації, розвиває здібності дітей, задовольняє інтереси та потреби учнів.

З таблиці випливає, що в позаурочній системі розширено вікові межі, діти можуть бути різних вікових груп, так вони навчаються швидше та краще засвоюють матеріал, молодші навчаються в старших. А старші в свою чергу вдосконалюють свої знання.

Крім того, в позаурочній системі створені всі умови для саморозвитку, самовизначення, самореалізації. Для старших створена професійна орієнтація особистості, формування її соціально-громадського досвіду, моральних якостей, ціннісних орієнтацій.

Вивчаючи реальне життя учнів у позакласній роботі, екологічне краєзнавство дає матеріал для обговорення різноманітних життєвих ситуацій у природному середовищі, особливо поведінку людини, результат якої не відповідає очікуванням. Це дозволяє учням робити висновки, змінювати цілі своєї діяльності та приймати рішення відповідно до своїх переконань.

Водночас природничі знання обґрунтовують оптимальні способи поведінки та дій у навколишньому середовищі.

Позакласна робота створює умови для набуття екологічного досвіду, для залучення учнів до спільної роботи, яку вони можуть самостійно вибирати та виконувати відповідно своїх можливостей, що робить процес формування особистості більш продуктивним. При цьому учень може залучатись до експерименту, до спостереження, до вивчення взаємозв'язку людини і природи. Все це робить вивчення природного середовища та його поведінки цікавим.

Слід зазначити, що формування екологічної культури молодших школярів можливе лише за умови поєднання різних видів позакласної роботи. Різноманітність видів діяльності дозволяє учням отримати глибокі знання про взаємозв'язок людини і природи, побачити екологічні проблеми в реальному житті та набути найпростіших природоохоронних навичок.

Науковці виділяють такі види позакласної роботи: індивідуальна, групова, масова.

1. Індивідуальна робота тісно пов'язана із залученням молодших школярів до читання та обговорення книг і статей, екологічних журналів.

Протягом індивідуальної роботи проводяться спостереження учнів за окремими видами рослин, тварин, грибів та природними угрупованнями в околицях школи, за взаємодією людини і живої природи. Під час індивідуальних занять найціннішими є спостереження, які дають змогу учневі зробити висновки про значення живих організмів у житті людини, оцінити їх стан на досліджуваній території та викликають бажання покращити своєю працею довкілля людини: газон, лісовий масив сухої трави, підгодівля птахів взимку. Індивідуальна робота тісно пов'язана із залученням молодших школярів до читання та обговорення книг і статей екологічних журналів.

2. Гурткова позакласна робота вважається найбільш ефективною. До цього виду позакласною діяльності залучаються учні, які цікавляться наприклад однією темою: «Вивчення взаємозв'язку людини і живої природи».

Так, програма екологічного гуртка повинна дотримуватись таких завдань:

- набуття молодшими школярами системи знань у галузі екології та природокористування;
- створення відповідних умов для формування у молодших школярів умінь і навичок щодо екологічно грамотної поведінки в навколишньому середовищі;
- виховання у молодших школярів екологічних цінностей;
- розвиток художньої уяви, творчої ініціативи, культури мови тощо [59].

Велику роль у формуванні екологічної культури молодших школярів відіграють масові позакласні заходи: свята, ранки, сюжетно-рольові ігри на екологічну тематику та краєзнавство [3].

Завдяки цьому учні можуть змінити свої цілі та прийняти рішення відповідно до своїх переконань.

Учені виділяють такі чинники організації позаурочної діяльності учнів молодшого шкільного віку: вікові особливості дітей, індивідуальні особливості дитини, інтеграцію ігрової, навчальної та позаурочної діяльності, об'єднання дітей різного віку в позаурочній діяльності [10].

Таким чином, роль позакласної роботи полягає в залученні учнів до самостійної роботи, яку вони можуть виконувати відповідно до більш характерного темпу навчання, що робить процес формування особистості більш продуктивним. При цьому учень може звернутися до експерименту, короткочасного і тривалого спостереження, вивчення взаємовідносин людини з природою протягом тривалого часу з зображенням на малюнках, реєстрацією в польовому щоденнику. Все це робить вивчення природного

середовища та його поведінки привабливим і цікавим та заохочує до ще більшого пізнання навколишнього середовища.

1.4. Методичні умови формування екологічної культури молодших школярів 2-го класу під час позакласної діяльності

Відповідно до навчальної програми «Природа рідного краю» з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку, за Володимиром Вербицьким, професором та доктором педагогічних наук, молодші школярі в 2 класі повинні знати та розуміти: значення тварин в природі та житті людини; види тварин своєї місцевості; види тварин своєї місцевості, занесених до Червоної книги України; правила ведення фенологічних спостережень за тваринами; різноманітність рослин, грибів, тварин своєї місцевості, екологічні зв'язки між ними; різнобічні зв'язки людини з довкіллям; умови, які впливають на збереження здоров'я і життя людини і природи; позитивний і негативний вплив діяльності людини на навколишнє природне середовище; способи збереження природи; правила сортування побутових відходів; методи заощадження електроенергії та води в побуті; екологічно доцільні правила поведінки в природі.

Вихованці 2-го класу мають вміти і застосовувати: визначати найпоширеніших тварин своєї місцевості; піклуватися про птахів взимку; вести фенологічні спостереження за тваринами; спостерігати і доглядати за тваринами куточка живої природи; доглядати за тваринами зоолого-тваринницького відділу; визначати вплив людини на природні угруповання своєї місцевості; оформляти результати дослідів і спостережень у вигляді найпростіших схем, знаків, описів, висновків тощо; зберігати тепло, заощаджувати воду, електроенергію в побуті; вторинно використовувати папір; піклуватися про оздоровлення довкілля, якість життя.

Вихованці 2-го класу мають набути досвіду: навчальної діяльності в умовах закладу позашкільної освіти; ведення фенологічних спостережень за

тваринами; проведення дослідів з об'єктами живої і неживої природи; природоохоронної діяльності; заощадження природних ресурсів.

Варто зазначити, що важливими передумовами процесу розвитку чи опанування, знань вмінь та навичок в екологічній культурі дітей молодшого шкільного віку є методи і форми позаурочної діяльності. Виокремлення та впровадження ефективних методів, форм та прийомів щодо екологічного виховання, які мають використовуватись у сукупності, доповнюючи одні одних, є одним із найважливіших завдань сучасного педагога початкової школи. Адже без методів неможливо досягти мети, реалізувати зміст, наповнити навчальний процес пізнавальною діяльністю.

Метод навчання слід розуміти, як спосіб планомірної, взаємопов'язаної діяльності вчителя та учнів, спрямованої на досягнення цілей навчання, розвитку й виховання в процесі навчання [49].

До ефективних методів розвитку екологічної культури можна віднести наступні: методи пояснювально-ілюстративні (художня розповідь, розповідь-опис, бесіда, відповіді на запитання вихованців); методи репродуктивні (спостереження за сезонними змінами живої та неживої природи); методи частково-пошукові (з дослідницькими творчими завданнями).

Вважаємо за доцільне розглянути методи розвитку екологічної культури молодших школярів більш детально.

Метод екологічних асоціацій полягає в педагогічній актуалізації асоціативних зв'язків між різними психічними образами в контексті проблем, які ставлять учні. Цей метод часто використовується для встановлення певних аналогій між будь-якими проявами природних об'єктів і відповідними суспільними проявами. Уявлення, яке при цьому виникає, сприяє розвитку суб'єктивного ставлення учнів до досліджуваного явища. Приклади застосування цього методу в процесі розвитку взаємин з природою можуть бути використані вчителем або керівником групи, наприклад, асоціативні образи, «шлюбний» сезон у тварин, «екологічна піраміда», «танцюючі» бджоли.

Спосіб художнього зображення природних об'єктів - полягає в створення аналогій за допомогою мистецтва, художніх елементів, зображення світу природи. У процесі формування ставлення до природи особливе значення мають образотворче мистецтво, музика, літературна творчість. Наприклад, набагато ефективніше формуватиметься ставлення учнів до озера, лісу, степу, якщо крім наукової інформації, вчитель використовуватиме поезію, класичний літературний живопис, графіку, декоративне мистецтво, твори, музику.

Метод екологічної рефлексії полягає в педагогічній актуалізації самоаналізу, осмисленні діяльності людини та її екологічної доцільності. Цей метод стимулює усвідомлення того, як може "виглядати" поведінка людини з точки зору природних об'єктів, з якими вона контактує. Припустимо, учень забув вчасно полити квіти вдома, ви можете запитати його: «Що вони можуть про вас подумати?». Звичайно, він «здається» людиною безвідповідальною.

Метод екологічної ідентифікації полягає в педагогічній актуалізації особистісної прихильності людини до іншого природного об'єкта, ситуації, обставин, у яких вона перебуває. Метод стимулює процес психологічного моделювання стану природних об'єктів, сприяє кращому розумінню цього стану, що поглиблює уявлення учнів про цей об'єкт. Крім того, такий механізм оновлює відповідну поведінку щодо об'єкта. Ілюстрацією цього методу може бути педагогічна ситуація. Взимку було розглянуто, як поводить себе риба під прошарком льоду, коли людина пробурює лунку. Учні пропонують відчувати на собі задуху. Закриваючи ніс пальцями, на декілька секунд не дихати. Потім відпустити ніс і почати дихати. Учні під час експерименту починають з глибокого вдиху, так само поводить себе і риба. Експеримент дозволяє відчувати на собі стан риби.

Метод екологічної емпатії спрямований на педагогічну актуалізацію співчуття людини до стану природного об'єкта. Це стимулює проєкцію особистих станів природних об'єктів шляхом ідентифікації з ними (коперцепція), а також переживання особистих емоцій і переживань щодо

стану природних об'єктів (емпатія). Так виходить суб'єктивізація природних об'єктів.

Метод дбайливого ставлення до навколишнього середовища полягає у педагогічній актуалізації природоохоронної діяльності особистості, спрямованої на допомогу та сприйняття благополуччю природних об'єктів. Метод стимулює прояви участі, підтримки, турботи, тобто активної участі в життєвих ситуаціях природних об'єктів. Водночас турбота про світ природи спонукає учнів до вдосконалення екологічних компетентностей – здобуття необхідних знань, умінь і навичок. Адже для того, щоб надати кваліфіковану допомогу будь-якому природному об'єкту, потрібно знати і вміти як це зробити.

Навчальні функції прикладу: за допомогою прикладу вчитель може конкретизувати те чи інше теоретичне твердження; приклад являє позитивний вплив на виховання особистостей. Приклад працює на наочність і конкретність.

Метод інтерв'ю передбачає постановку уточнюючих запитань, які мають місце під час звичайної розмови. Слід враховувати, що існують такі типи респондентів: сором'язливі, балакучі, жартівливі, сварливі, самовпевнені.

Метод педагогічного спостереження, спеціально організоване сприйняття педагогічного процесу в природних умовах. Спостереження може бути безпосереднім і опосередкованим, відкритим і закритим. При організації спостереження важливо мати план, визначити умови та зафіксувати результати.

Ігровий метод. Екологічні ігри та завдання дозволяють дитині відчувати себе частиною природи, реагувати на проблеми, пробуджують бажання допомагати природі та захищати її від небезпек. Сюжетно-рольові ігри екологічного змісту сприяють ознайомленню дітей з діяльністю людей, які вивчають стан природи, охороняють її [49].

Екологічна культура дітей формується та розвивається завдяки різним формам навчання у початковій школі.

Як ми знаємо, загальними формами організації навчання є урочна і позаурочна, кожна з яких поділяється на фронтальну, групову та індивідуальну форми організації навчальної роботи [51].

Велику роль в екологічному вихованні дітей молодшого шкільного віку відіграють бесіди.

Бесіда має передбачати такі етапи:

1. обґрунтування вчителем теми як надзвичайно важливої;
2. формулювання питань, що спонукають до розмови;
3. направлення розмови в потрібне русло;
4. залучення учнів до оцінки подій, діяльності, явищ суспільного життя і формування на цій основі їх ставлення до навколишньої дійсності, до своїх громадських і моральних обов'язків [9].

Дослідниками доведено, що в межах цих форм найбільш ефективними для формування та розвитку екологічної культури у молодших школярів є:

1. виховні бесіди, години спілкування з природою, створення календарів природи та інші форми відповідної роботи під час самих уроків;
2. навчальні тематичні подорожі, походи, експедиції в рамках вивчення навчальних дисциплін «Я у світі», «Природознавство»;
3. участь молодших школярів у загальношкільних екологічних акціях «Посади дерево», «Зроби годівничку для птахів»;
4. різноманітні ігрові ситуації на екологічну тематику, що проводяться вчителями після уроків, під час хвилинок;
5. участь у екологічних конкурсах фото- та відеоробіт, малюнків, плакатів, композицій тощо на відповідну тематику

Крім того, ефективними заходами екологічної освіти можна вважати:

Творча «терапія» - це відображення середовища та людських почуттів, які воно викликає через мистецтво. Досить широко можна використовувати образотворче мистецтво, ліплення (глина, пластилін), ліплення з природних

матеріалів, музику. У структурі екопсихологічного тренінгу після вправ на емпатію (симпатію) та ідентифікацію з природними об'єктами рекомендується використовувати творчу «терапію». Творча «терапія» вдало інтегрується в структуру уроку на кожному етапі залежно від інформації, яку надає вчитель.

Імітаційне моделювання - передбачення та демонстрація природних процесів і фрагментів екологічної реальності шляхом відображення створеної моделі особистої участі в ній [4].

Дуже важливими і цікавими для дітей молодшого шкільного віку є ігрові технології:

- змагання (КБК, турнір, аукціон, вікторина, конкурс, інтелектуальний хокей, «Щасливий шанс»);
- ділові, рольові ігри (імпровізація, імітація, «Слідство ведуть експерти», «Поле чудес», ерудиція, схема, ділова гра);
- драматизація (драматургія, пантоміма, драматична оповідь, ляльковий театр) [50].

Організація рухливих ігор має неабияке значення для учнів молодшого шкільного віку (спортивних, розважальних, рухливих, імпровізованих та ін.). Конкурси вважаються ефективною і практичною формою позакласної роботи, яка полягає в стимулюванні та активізації всієї діяльності учнів шляхом змагань. У ході рухливих ігор розвиваються і вдосконалюються не тільки фізичні якості, а й важливі риси характеру - цілеспрямованість, воля, активність, проникливість, увага та ін. Завдання конкурсу: створити ситуацію успіху з метою підвищення самооцінки учнів, їх особистісного розвитку; організація повноцінного дозвілля; стимулювання різноманітної діяльності учнів; формування почуття дружньої взаємодопомоги, дружби, колективізму; виховання наполегливості, відповідальності, вміння долати труднощі; розвиток творчих здібностей тощо [33].

Мета дидактичних ігор – навчання через гру. Під час їх проведення створюються сприятливі умови для формування творчих і розумових

здібностей дітей. Такі ігри дозволяють відтворити дійсність через моделі ігрових ситуацій, розвивають уяву, кмітливість, творчі здібності та допитливість. Під час гри учні виробляють звичку концентрації, самостійного мислення та розвитку уваги. Захоплені грою, діти не помічають, що навчаються. Загалом позакласна робота є найдоступнішою і найцікавішою для пізнання світу, отримання нових знань і навичок, вражень та емоцій [60].

Ігрові технології забезпечують одночасну спільну (фронтальну) роботу в групі, спрямовують увагу учнів на складні чи проблемні запитання та дії, залучають дитину до гри. Проте на нашу думку, використовувати комп'ютерні ігри в позаурочний час слід з великою обережністю, тому що у дітей шкільного віку частіше виникає комп'ютерна залежність, оскільки їхня психіка ще не до кінця сформована. Також, порівняно з дорослими, діти погано сприймають час і не вміють ним розпоряджатися (їм здається, що з початку гри минуло всього кілька хвилин, а насправді це години). Тому важливо дотримуватися відповідних санітарно-гігієнічних норм, приділяти комп'ютерним іграм не більше 10-15 хвилин, виконувати спеціальну гімнастику для очей і постави. При такому дбайливому і відповідальному використанні, під постійним наглядом вчителя, комп'ютерні ігри можуть принести дітям велику користь.

Висновок до розділу I.

Теоретичний аналіз проблеми формування екологічної культури здобувачів початкової освіти у позакласній діяльності дає змогу зробити такі висновки:

1. Аналіз психолого-педагогічних вітчизняних та зарубіжних джерел дозволило визначити поняття «екологічне виховання» та «екологічна культура», які тісно пов'язані між собою. Спираючись на аналіз трактувань науковців можна стверджувати, що «екологічне виховання» молодших школярів це систематичний процес формування екологічної культури, гуманності, свідомого сприйняття та бережливого ставлення до природного

навколишнього середовища, природних ресурсів та раціонального використання їх багатств і надр. Екологічна культура, у свою чергу, звернена як до природного середовища, так і до внутрішнього світу людини. Вона цілеспрямована на організацію відповідного устрою чи ладу в природі, а також на виховання високих гуманістичних цінностей. Отже, екологічна культура учнів передбачає екологічні знання, позитивне ставлення до цих знань (екологічних поглядів, цінностей) та реальну діяльність щодо охорони навколишнього середовища.

2. Для успішного формування екологічної культури учнів під час позакласної діяльності необхідно чітко уявляти особливості екологічного виховання молодших школярів. Головна мета екологічного виховання – це постійна і плідна співпраця батьків і педагогів, де батьки мають виявляти відповідну активність та зацікавленість, а заклад освіти має запропонувати продуманий і простий алгоритм, програмне, методичне забезпечення такої необхідної співпраці. Опрацювання наукових праць учених нами було виділено ключові принципи екологічного виховання: застосування міждисциплінарного інтеграційного підходу; поєднання інтелектуальної та емоційно-вольової сфер протягом діяльності учнів початкової школи; взаємозв'язок локальних, регіональних, національних та світових екологічних проблем.

3. У Державному стандарті початкової освіти з позакласної діяльності учнів 2-х класів (2018) і типових освітніх програмах (2019) передбачається засвоєння учнями початкових класів елементарних відомостей про екологію, набуття знань і досвіду з розв'язання екологічних проблем, залучення до практичної природоохоронної роботи наскрізних напрямів екологічного характеру, формування знань, навичок в галузях сільського господарства: квітництво, лісництво, садівництво, грибівництво, бджільництво. Протягом навчальних занять досягти засвоєння учнями перелічених знань та опанувати навички дуже важко, тому саме позакласна діяльність може повноцінно сприяти формуванню екологічної культури молодших школярів.

4. Методичними умовами формування екологічної культури молодших школярів 2-го класу під час позакласної діяльності нами було виділено: 1) такі методи, як пояснювально-ілюстративні (художня розповідь, розповідь-опис, бесіда, відповіді на запитання вихованців), методи репродуктивні (спостереження за сезонними змінами живої та неживої природи), методи частково-пошукові (з дослідницькими творчими завданнями); 2) форми організації навчання (урочна і позаурочна, кожна з яких поділяється на фронтальну, групову та індивідуальну); 3) різноманітні бесіди; 4) ігрова діяльність дітей.

Основні положення розділу висвітлено у працях [43; 44].

РОЗДІЛ II.

ДОСЛІДНИЦЬКО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ПО ФОРМУВАННЮ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Виявлення рівня екологічної культури молодших школярів

Для з'ясування стану досліджуваної проблеми в шкільній практиці впродовж 2022-2023 н. р., проводився експеримент констатувально-аналітичного етапу.

У процесі експериментального дослідження було використано такі емпіричні методи наукового пошуку:

- а) цілеспрямовані спостереження за освітнім процесом на уроках «Я Досліджую світ» в 2-х класах;
- б) анкетування і бесіди з учнями початкової школи;
- в) контрольні зрізи навчальних досягнень учнів 2-х класів.

Метою *шкільного спостереження й анкетування* було вивчення практичної діяльності учнів, виявлення рівня спрямованості екологічної культури учнів 2-х класів.

Бесіди використовувались для уточнення, доповнення відповідей учнів на запитання анкети. В експериментальному дослідженні взяли участь 30 учнів закладу загальної середньої освіти №7 м. Чернігова. Проаналізуємо детальніше здобуті результати цього етапу.

Аналіз відповідей на перше запитання анкети «*Чи сортуєте ви сміття вдома?*» засвідчив, що багато учнів не приділяють уваги користі від сортування сміття. В родинх 80% опитаних не заведено сортування сміття, лише 20% родин займаються сортуванням сміття, вони усвідомлюють важливість охорони природи та збереження нашої планети, і таким чином передають правильний приклад для наслідування своїм дітям. За уточненнями у вчителя, ці сім'ї жили за кордоном і тому вони привчилися

сортувати сміття. Адже за кордоном за неправильне сортування сміття існують відповідні штрафи.

Наступне питання було пов'язано з екологічною компетенцією:

«Чи відрізняєте ви Рослини від Грибів або чи вважаєте ви, що це одне й те саме»? Результати відповідей на це питання показали, що 55% учнів добре відрізняють гриби від рослин, 30% молодших школярів не розрізняють і 15 % учнів вважають, що це одне й те саме.

На питання *«Чи озеленюєте ви подвір'я з дорослими (в саду, в парку, біля під'їзду)?»* 100 % учнів відповіли, що їм подобається допомагати батькам висаджувати квіти, саджати дерева в парках. Їм подобається спостерігати за ростом та доглядом за рослинами.

Аналіз відповідей на четверте питання *«Чи любите ви тварин?»* показав, що 100% учнів люблять тварин.

Результат відповідей на п'яте питання *«Чи є у вас домашні улюбленці?»* показав, що 55% дітей мають домашніх улюбленців, а решта 45% хотіли б мати, але нажаль в них немає такої можливості через різні причини.

На питання: *«Чи допомагаєте ви доглядати за домашніми улюбленцями, якщо вони є?»* 75% дітей зазначили, що вони піклуються про них, але коли є час, а саме: годують, вигулюють разом з дорослими собаками, міняють воду в акваріумах, якщо є бабусі чи дідусі в селі, допомагають рвати траву для кролів, випасати корів, годувати курей. Інші 25% учнів зазначили, що їм не подобається доглядати за тваринами.

Аналіз відповідей на останнє питання *«Яке ставлення у вас до безхатніх тварин?»* нас здивував, оскільки 80% дітей зазначили, що позитивне, а 20% молодших школярів відповіли, ще негативне.

Отже, здобуті результати експериментального дослідження підтверджують актуальність досліджуваної проблеми. Оскільки показником ефективності освітнього процесу є його результат, головним завданням констатувального етапу експерименту було діагностування рівнів засвоєння

школярами базових понять та сформованості компетенцій молодших школярів щодо охорони довкілля.

Крім того, для виявлення рівня екологічної культури молодших школярів на констатувальному етапі експерименту нами було проведено зрізи навчальних досягнень учнів завдяки письмовим завданням в 2 – А і 2 – Б класах ЗЗСО № 7 м. Чернігова.

Рівні навчальних досягнень здобувачів початкової освіти щодо екологічної культури ми визначали за такими критеріями: мотиваційно-ціннісним, когнітивно-діяльнісним, комунікативно-творчим. Показники цих критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів наводимо в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Критерії та показники оцінювання
сформованості екологічної компетентності учнів 2 класу**

Критерії оцінювання	Показники оцінювання
<i>КОГНІТИВНИЙ КРИТЕРІЙ</i>	- уявлення про природу; - знання принципів організації та функціонування екосистем, що визначають якість навколишнього середовища, виробництва та здоров'я людини; - знання про екологію рідного краю; - вміння правильно аналізувати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки екологічних проблем; - вміння прогнозувати екологічні наслідки людської діяльності, оцінювати екологічні відносини у контексті концепції стійкого розвитку країни.

<i>ЦІННІСНИЙ КРИТЕРІЙ:</i>	– почуття співпереживання; – незалежність в екологічних судженнях; – переконаність у необхідності щоденно дотримуватися міри, норм і правил природокористування, бережливого ставлення до природного середовища у повсякденному житті. – стійкий інтерес до проблем взаємодії суспільства з природою; необхідність у пізнанні.
<i>ДІЯЛЬНІСНО- ПРАКТИЧНИЙ КРИТЕРІЙ:</i>	– вміння протистояти проявленням екологічного вандалізму, у повсякденному житті та соціальній діяльності; – звичка дотримуватися екологічних норм поведінки та проявлення екологічної ініціативи.

За описаними критеріями та їх показниками було схарактеризовано рівні сформованості в учнів 2 класу екологічної компетентності:

Високий рівень - учень(учениця) має наявні глибокі знання про живу та неживу природу; розкривають цілісну картину світу, пізнавальний інтерес до природи, позитивне ставлення до представників флори та фауни; наявність чіткої системи алгоритмів, що сприяють збереженню світу природи; наявність вмінь та навичок бережливого ставлення до природи; розуміння естетичної цінності природи та негативне ставлення до людей, які завдають шкоди природному середовищу.

Середній рівень - учень(учениця) має фрагментарні екологічні знання; обумовлений пізнавальний інтерес до явищ оточуючого світу; неповне розкриття та встановлення зв'язків між компонентами неживої та живої природи; проявляють пасивність в необхідності раціонального використання природних багатств та важливість охорони природи; участь у заходах по охороні природи мотивується зусиллями дорослих та характеризується мінливістю і тимчасовістю.

Низький рівень - учень(учениця) має часткові володіння екологічними знаннями; поверхове розуміння основних законів природи; не актуалізований пізнавальний інтерес до явищ оточуючого світу; невміння передбачати результати руйнівної, деструктивної поведінки та діяльності людини у природі.

Теоретичний аналіз досліджуваної проблеми дає змогу стверджувати, що ціннісне ставлення, як одна з основних морально спрямованих якостей особистості, є складним психологічним утворенням, для дослідження якого немає єдиної універсальної методики. Складність дослідження формування ціннісного ставлення до природи у молодших школярів пояснюється віковими особливостями, згідно з якими неможливо застосовувати складні методики. Тому в ході дослідження застосовано комплекс методів (Додаток А-В):

З метою перевірки наведеної теоретичної таблиці рівнів було проведено експериментальне дослідження особливостей емоційно-ціннісного ставлення учнів молодшого шкільного віку до природного довкілля. За авт. Г. Ягодіна, здійснювалась методика *«Тип емоційного ставлення до природи»* (позитивно-активний, позитивно-пасивний, нейтральний).

У процесі експерименту було охоплено 30 учнів 2-х класів, 15 учнів урочної системи (КГ) та 15 учнів, які додатково займалися у гуртку «Юні друзі природи» (ЕГ).

Констатувальний етап проводився на початку навчального року і передбачав застосування таких методів дослідження:

1. анкетування 30-х учнів 2-х класів *«Що я знаю про природу»* з метою вивчення стану проблеми в практиці ЗЗОШ; (Додаток А)
2. бесіди з учнями з метою виявлення рівня сформованості емоційно-ціннісного ставлення до природи. (Додаток Б)
3. виконання практичних завдань *«Виготовляємо годівнички»*, *«Доглядаємо за живим куточком»*, *«Збираємо сміття біля школи»*(Додаток В)

Вважаємо за доцільне розглянути методику проведення констатувального етапу та наведемо його результати.

З метою з'ясування набутих екологічних знань 30 учнями 2-х класів було проведено анкетування (див. Додаток А).

Теоретичний етап дослідження показав, що основним показником ставлення особистості до дійсності та головним компонентом у системі мотивації до діяльності є інтереси молодших школярів. З цією метою - проведено анкетування. Мета анкетування – з'ясування знань учнів про об'єкти природи. Запропонована анкета містила 5 питань з відомостей про природу. Учні відповідали, що вони знають про живу та неживу природу; з'ясовуємо чи є інтерес до природи та як дитина ставиться до рослин та тварин своєї місцевості; чи обізнана дитина щодо правил поведінки в природі та вдома. Для з'ясування розуміння учнями понять «природа», «як людина впливає на природу» тощо було обрано метод бесіди, оскільки він найбільш адаптований для дослідження особистісних характеристик учнів молодшого шкільного віку.

Мета бесіди – з'ясувати рівень знань про природу, про людський фактор впливу на природу їх емоційний стан, щодо ставлення учнів до живої та неживої природи. Питання бесіди були закритого типу, щоб учні були орієнтовані на розкритті їх сутності. Відповідно до вікових і дидактичних особливостей найдоступнішою та найцікавішою діяльністю для молодших школярів є практична. Саме тому ми обрали її в ході нашого констатувального експерименту для виконання практичних завдань «Виготовляємо годівнички», «Доглядаємо за живим куточком», «Збираємо сміття на подвір'ї школи». Мета цих заходів – визначити рівень знань про конкретні об'єкти природи, інтереси учнів, що носять пізнавальний характер, ступінь зацікавленості щодо збереження та примноження багатств природи.

Результати анкетування в контрольній групі засвідчили, що у 20% учнів хороші знання з екологічного напрямку, часткове знання про природу

засвідчують 60% дітей, взагалі не зацікавлені в пізнанні теоретичного матеріалу 20 % учнів 2-х класів.

Учні експериментальної групи показали наступні результати: 26,6% учнів мають хороші знання з екологічних напрямів в межах шкільних навчальних дисциплін, часткове знання про природу мають 53,3 %, взагалі не зацікавлені в пізнанні теоретичного матеріалу 20% учнів 2-х класів.

Свою роль у збереженні природи учні контрольної та експериментальної груп майже не усвідомлюють. Лише 13,3% у КГ вважають, що від них особисто залежить збереження природи, в ЕГ цей показник – 26,6%. Часткове усвідомлення – у КГ 33,3%, ЕГ 33,3% учнів. У КГ 53,4% учнів вважають, що від них не залежить збереження природи. В експериментальній групі 40,1% не усвідомлюють залежності учнів до збереження природи. З цього випливають такі дані, що учні 2-х класів контрольної та експериментальної груп, не усвідомлюють до кінця зв'язку своєї щоденної діяльності зі справою збереження природи та примноження її багатств. Прослідковується явне нерозуміння молодшими школярами, що стан навколишнього середовища залежить саме від людей загалом та від них самих зокрема. Дітей молодшого шкільного віку експериментальної групи та контрольної групи зацікавлює природа лише як нескінченний резерв для людини. Учні впевнені, що людина в центрі природи, і природа повинна її лікувати, приносити плоди, на природі добре відпочивати.

Щодо знань школярів експериментальної та контрольної групи про природничі поняття, які формуються під час реалізації екологічних занять, то всі вони знаходяться на достатньому рівні, у всіх групах по 100%.

У відповідях учнів в експериментальній та контрольній групі віддзеркалюється набуті знання про об'єкти природи під час навчання природничих навчальних дисциплін. Крім того важливу роль у формуванні екологічної культури відіграють батьки. Частина учнів любить і зацікавлена в збереженні природи, але при цьому вони мають утилітарно-прагматичні цілі.

Отже, у 75% опитаних з експериментальної групи в учнів спостерігаються утилітарні установки на взаємодію з об'єктами природи. В контрольній групі утилітарні установки у 55%. Учням молодшого шкільного віку важко уявити себе, що людина являється частиною природи, а не головною у Всесвіті. Діти молодшого шкільного віку, ще не усвідомлюють важливості природоохоронного чинника.

Аналіз результатів засвідчив, що учні, обох обраних груп початкової школи проявляють інтерес до об'єктів природи, прагнуть доглядати за тваринами і рослинами, керуються прагматичними мотивами, сформовані знання носять ситуативний, а не глибокий характер. В контрольній групі 25% учнів мають прагматичний характер. А в експериментальній групі 45% учнів проявляють прагматичний характер. Проявляючи турботу про живі об'єкти, учнями здебільшого керує бажання похвали з сторони дорослих. Вони ще не знають і не вміють, як правильно діяти в тій чи іншій ситуації в природі наодинці.

Узагальнені результати стану сформованості в учнів 2 класу екологічної культури за анкетуванням та бесідою подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Рівні сформованості екологічної культури учнів експериментальної (ЕГ) і контрольної (КГ) груп за анкетуванням та бесідою

Рівні	ЕГ (усього 15 учнів)				КГ (усього 15 учнів)			
	Анкета		Бесіда		Анкета		Бесіда	
	Кіл-ть	%	Кіл-ть	%	Кіл-ть	%	Кіл-ть	%
Високий	4	26,6%	2	13,3%	3	20%	4	26,6%
Середній	8	53,3%	5	33,3%	9	60%	5	33,3%
Початковий	3	20%	8	53,4%	3	20%	6	40,1%

Як ми бачимо з табл. 2.2 високий рівень екологічної культури у КГ продемонстрували 20% учнів, а в ЕГ – 26,6%.

Під час бесіди, на запитання «що найцікавіше для тебе в природі?», респонденти називали в контрольній групі окремих представників флори та фауни – 33,3%, в експериментальній групі називали «об'єкти живої природи – рослини і тварини» – 33,3%, зазначали лише деякі об'єкти живої природи в контрольній групі 53,4% та експериментальній групі 40,1% неживої природи («свіже повітря, море, гори, ліс, поле тощо»).

Для того, щоб дії школярів на практичному завданні не нанесли шкоди собі та не завдали збитків живій природі, проведена бесіда з техніки безпеки (Додаток Г). Практична діяльність учнів пов'язана із піклуванням про об'єкти природи («озеленення території, годувати птахів, піклуватися про живий куточок, збирання сміття»). В учнів постійно супроводжувалась емоційна сфера, їх дії спрямовувались («милуватися небом, слухати спів птахів, малювати рослини та тварин, приймання та милування змінами природних явищам»). Відповідаючи на запитання «Чи бувають в природі погані рослини або тварини?», в КГ зазначили, що в природі є такі – 40% дітей. В експериментальній групі називали деякі погані тварини та рослини, бо людина може отруїтися – 46,7% молодших школярів. Частково приймали участь в озелененні та дбайливому ставленні до природи під час практичного завдання 33,3% дітей контрольної групи і 46,6% молодших школярів ЕГ. Зовсім не хотіли брати участь та не проявили дбайливе ставлення 26,6% КГ, та 6,6% дітей ЕГ.

Узагальнені результати стану сформованості екологічної культури учнів за практичним завданням подано в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Рівні сформованості екологічної культури учнів експериментальної групи та контрольної групи відповідно до практичних завдань

Рівні	ЕГ (усього 15 учнів)		КГ (усього 15 учнів)	
	Кількість	%	Кількість	%
Високий	6	40%	7	46,6%
Середній	5	33,3%	7	46,6%
Початковий	4	26,6%	1	6,6%

Результати переконливо демонструють, що об'єкти неживої природи є цікавими для учнів початкової школи, вони переймаються конкретними об'єктами й намагаються отримати від них задоволення. Це супроводжується доглядом за деревами, квітами та піклуванням за тваринами.

Під час бесіди ми зробили висновок, що якщо ставити перед учнями конкретні та ще й навідні запитання, наштовхувати їх на міркування, то вони глибше занурюються у свої знання про природу і ґрунтовніше та ширше розповідають про неї. Найбільше учні люблять розповідати про те як вони доглядають за домашніми тваринами, характеризують їх.

На питання про дбайливе ставлення до неживої природи переважна більшість учнів в обох групах не вважала за необхідність берегти вдома воду, світло, газ, тепло вимикаючи коли не користуєшся: «закривати кран», «набирати воду в склянку, коли чистиш зуби», «вимикати світло» тощо. Проте на запитання «чому це необхідно робити?», значна частина учнів вказала «не знаю, так кажуть дорослі», або «щоб економити кошти».

Таким чином виявлення в групах бажаючих розумно та раціонально споживати ресурси є лише результатом наслідування у батьків. Молодші школярі у невимушеній довірливій атмосфері бесіди ілюструють досить глибокі знання про дбайливість об'єктів природи.

Порівняльний аналіз ціннісного ставлення до природи дає можливість стверджувати, що у молодших школярів на етапі вхідного експерименту переважає емоційно-ціннісний критерій, чуттєва сфера взаємодії з об'єктами природи. Учні експериментальної та контрольної групи продемонстрували середній рівень знань про об'єкти природи, це відповідало когнітивному рівню сформованості екологічної компетентності. На нашу думку, для учнів необхідно зробити виклад матеріалу більш змістовною системою знань про природу, додати більше спостереження за наочними матеріалами, сформувати цілісне уявлення про природу та показати залежність об'єктів живої і неживої природи.

На основі аналізу результатів анкетування, бесіди та практичних завдань були встановлені загальні показники екологічної культури молодших школярів у відсотковому співвідношенні (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

**Рівні екологічної культури молодших школярів
експериментальної та контрольної груп 2-х класів
(загальна кількість учнів 30) у відсотках**

Методи	Рівні сформованості екологічної культури					
	Високий		Середній		Початковий	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Анкетування	26,6%	20%	53,3	60%	20%	20%
Бесіда	13,3%	26,6%	33,3%	33,3%	53,4%	40,1%
Практичне завдання	40%	46,6%	33,3%	46,6%	26,6%	6,6%
Середнє	26,6%	31%	40%	46,7%	33,4%	22,3%

Як ми бачимо з таблиці 2.4 на констатувальному етапі експерименту високий рівень екологічної культури молодших школярів показали 26,6% дітей експериментальної групи, та 31% дітей контрольної групи. До

середнього рівня відносяться відповідно 40% молодших школярів ЕГ і 46,7% КГ. Початковий рівень екологічної мають ЕГ - 33,4% дітей, КГ - 22,3%.

Здобуті результати констатувального етапу педагогічного експерименту для зручності порівняння можна побачити у вигляді діаграми (див. Рис. 2.1).

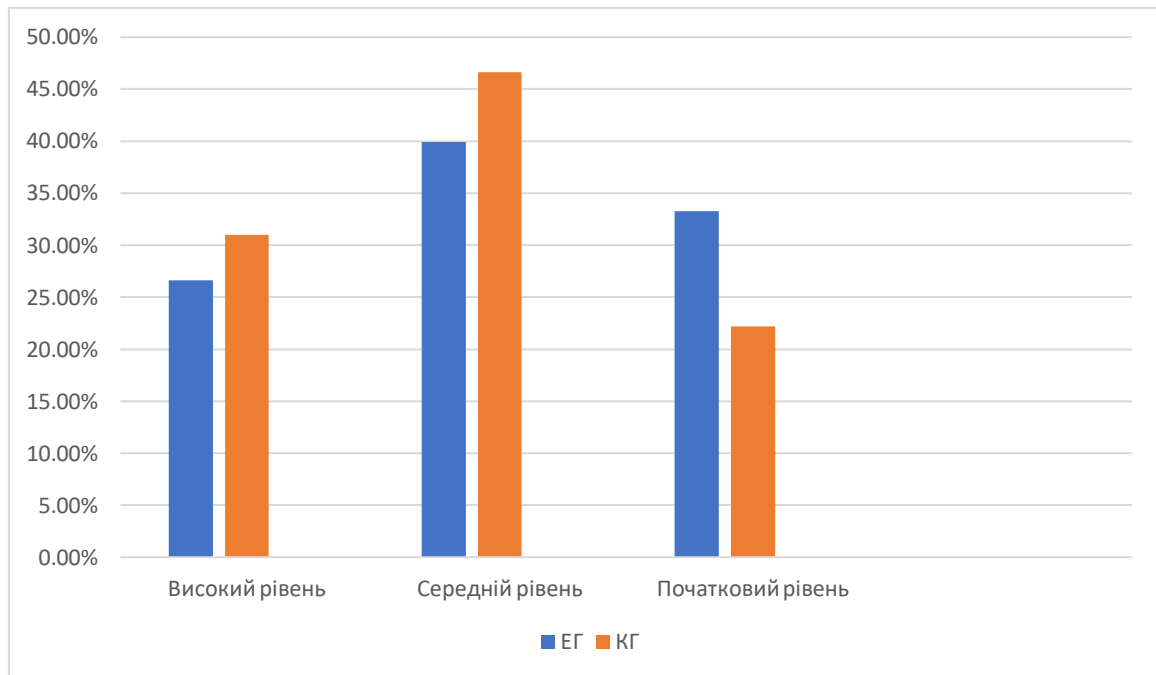

Рис. 2.1. Діаграма результатів констатувального етапу педагогічного експерименту

2.2. Експериментальна методика по формуванню екологічної культури молодших школярів під час організації позаурочної діяльності

Реалізація компетентнісного підходу на уроках «Я Досліджую світ» в початковій школі передбачає формування в учнів готовності та здатності застосовувати здобуті знання, набуті вміння й навички, способи екологічно-естетичної діяльності в різних природних умовах. Важливою передумовою ефективного навчання школярів продукувати власні бажання щодо догляду за природними об'єктами, як кінцевої мети процесу формування екологічної компетентності є виховання у дітей дбайливого ставлення до природи на уроках «Я Досліджую світ».

Нами було проаналізували навчальну програму з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку «Юні друзі природи». Ця програма передбачає саме найбільш актуальні екологічні компетентності молодших школярів. За програмою під час занять гуртка учні отримують знання та опанують навички щодо дій в певних екологічних ситуаціях. Вона цілком відповідає шкільній програмі з навчальної дисципліни «Я Досліджую Світ», але різниця полягає у кількості годин відведених на одну тему, тому молодші школярі мають можливість краще засвоїти навчальний матеріал, а також на практиці продемонструвати отримані знання.

Зміст програми передбачає ознайомлення дітей із представниками флори та фауни рідного краю, умовами існування, які так необхідні для живих організмів; елементарними поняттями про взаємодію з живою та неживою природою; значенням природи для довкілля та людини; а також орієнтирами в просторі природи.

Навчальна програма гуртка еколого-натуралістичного напрямку «Юні друзі природи» розрахована на дітей віком 6-11 років.

Мета програми полягає у формуванні ключових екологічних компетенцій молодших школярів під час занять.

Навчальна програма гуртка передбачає 1 рік навчання (144 години на рік, 4 години на тиждень)

Основні завдання передують таким компетенціям:

Пізнавальної: засвоєння учнів гуртка знань про типових представників флори та фауни рідного краю; усвідомлення дітьми значення спостережливості за природними об'єктами;

Практичної: формування навичок догляду за живими природними об'єктами (живою природою) та ведення фенологічних спостережень;

Творчої: розвиток творчих навичок, проявляння творчої ініціативи, уваги, спостережливості, формування творчих здібностей вихованців, виховання естетики у гуртківців, творчої уяви.

Соціальної: формування екологічної культури та мотивації щодо здорового способу життя; розвиток позитивних якостей емоційно-вольової сфери: самостійності, працелюбства, відповідальності, поваги до оточення; опанування навичок міжособистісної взаємодії, працювати в команді.

Програма гуртка «Юні друзі природи» побудована на засаді загальнодидактичних принципах, таких як: систематичність, науковість, доступність, послідовність. А також відповідно до специфічних принципів: краєзнавчі, сезонні, народознавчі.

Програма передбачає ознайомлення гуртківців з флорою та фауною, а також із природними явищами. Це сприяє орієнтуванню дітей в природному середовищі, встановленню причинно-наслідкових зв'язків та формуванню правильної екологічної поведінки у природі.

Зміст роботи передбачає не тільки отримання учнями теоретичних знань, а й практичне оволодіння навичками, наприклад: фенологічних спостережень та досліджень. Кожен розділ передбачає зв'язок теоретичного матеріалу з безпосереднім практичним (екскурсії, практичні завдання, фенологічні спостереження тощо).

Під час занять діти вчаться встановлювати причинно-наслідкові зв'язки в природі, проводять практичні дослідження; робота у куточку живої природи сприяє розвитку умінь спостерігати за живими організмами, а також опануванню навичок догляду за ними.

Екологічна культура молодших школярів також передбачає формування природоохоронних навичок таких, як годування птахів, участь в загальних заходах.

Виготовляючи різні колекції з гербаріями природним матеріалом формує у гуртківців естетичне ставлення та бережливість до природи.

Слід зазначити, що програма гуртка найбільш ґрунтується на принципі науковості і полягає у формуванні понять про природу та фенологічні явища. Крім принципу науковості програма передбачає естетичне вивчення природи,

що відображено у кожній темі. Основна мета – через прекрасне до світу, до прекрасного в кожній людині.

Програма передбачає використання різних форм та методів викладу навчального матеріалу. Але найчастіше використовуються ігрові форми навчання та колективна робота.

Основні форми: свята, акції, туристичні походи, екскурсії, відеолекторії, конкурси, практичні роботи.

Методи навчання: евристичні, репродуктивні, інтерактивні, рефлексивні, наочні, релаксичні.

Для підвищення рівня екологічної культури молодших школярів ми пропонуємо проводити заняття гуртка за таким навчально-тематичним планом, який представлено у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Навчально-тематичний план

№ З/п	Назва розділу	Кількість годин		
		Теоретичні заняття	Практичні заняття	Разом
1	Вступ	2	2	4
2	Сезонні зміни в природі. Проведення фенологічних спостережень	8	8	16
3	Рослинний світ рідного краю	3	6	9
4	Тваринний світ України	4	6	10
5	Лікарські рослини місцевості	2	4	6
6	Ліс – зелене багатство	2	2	4

	країни, його збереження й охорона			
7	Охорона природи	4	4	8
8	Наш рідний край	4	3	7
9	Підсумкове заняття	2	-	2
	Всього	31	35	66

На основі зазначеного навчально-методичного плану нами було проведено формувальний етап експерименту. Базою для проведення даного експерименту стала Чернігівській ЗОШ І-ІІІ ст. № 7. Експеримент проводився в експериментальній групі, яка відвідує гурток «Юні друзі природи» протягом вересня-листопада. Група складалась з 15 учнів 2-го класу. Матеріальне забезпечення готувалось заздалегідь. В класі присутній живий куточок для учнів молодших класів (квіти на підвіконнях, акваріумні рибки та черепаха), а також знаходилися наочні матеріали: глобус, цеглинки «ЛЕГО», макет Планет, наліпки.

Розробка змісту матеріалу для організації та проведення формувального етапу експерименту передбачала:

- застосування навчально-тематичного плану «Юні друзі природи»;
- розробка окремих уроків з використанням ігрових методів з цеглинками «ЛЕГО» та іншими наочними матеріалами;
- організація та проведення виховних заходів спрямовані на патріотичне виховання.

Основна увага акцентувалася на змістовому наповненню навчального матеріалу цікавими елементами народної української культури (прислів'я, загадки, міфи, народні вірування). Крім того, використовувались розробки екологічних ситуацій з метою опанування екологічних навичок учнями таких, як правильна поведінка в природі.

Один із заходів був присвячений міжнародному дню доброти «Щаслива лапа». Учні розповідали про власних домашніх тварин, як вони за ними

доглядають. Виховний захід був спрямований на привернення уваги людства до прав тварин та їх добробуту. Учні відгадували загадки про домашніх тварин, дізналися звідки беруться безпритульні тварини, згадали про правила догляду за домашніми тваринами, намалювали «Щасливу лапу». Школярі були в піднесеному настрою. Наприкінці заняття ми розповіли, що у наших предків не було безпритульних тварин та з'ясували причину великої кількості безпритульних тварин сьогодні. Наприкінці заходу нами була проведена бесіда з дітьми на тему: «Що змушує людину покинути тварину, залишити її без свого піклування?» В процесі бесіди, учні дійшли висновку, що у людей ставлення до тварин таке ж, як і до людей.

На заключному етапі кожного заняття та виховного заходу здійснювався аналіз та учнями складались правила поведінки у природі у вигляді зображення схем, яких не можна порушувати.

Навчальні заняття розроблялися у вигляді цікавих екологічних стежок наприклад: на занятті «Дерева, кущі, трав'янисті рослини» учні знайомились із різноманітністю рослинного світу. Проходячи між різними різновидами дерев, кущів та трав'янистих рослин молодші школярі набували знання про навколишній світ. Вони вчилися бачити одну систему природи в різних проявах. Різні рослини знайомили учнів про себе: як вони живуть, чим вони відрізняються між трав'янистими рослинами, кущами та деревами. Ми наочно демонстрували взаємозв'язки в природі та їх значення для екологічної системи, як дерево реагує на явища природи, як реагують трави та кущі. Діти визначали певні території та відгадуючи персонажів флори та фауни за загадками та прислів'ями. При розв'язанні ребусів учні вивчали назви об'єктів живої природи, аналізували отримані знання та відгадували походження рослин (Додаток Ж).

Під час заняття «Різноманітність рослинного світу. Рослини-гіганти та рослини-карлики. Основні ознаки рослин. Роль і значення рослин у природі та в житті людини» учні грали в екологічні ігри, вчитель показував різні назви дерев за якими учні мали змогу відгадувати, чи це дерева, чи це кущ.

Потім вчитель показував трав'янисті рослини і учні мали їх відгадати. Для закріплення вчитель показував дерево, кущ та трав'янисту рослину, і це все учні називають – Рослини (Додаток Е).

В нашому експерименті ми знайомили учнів з усією палітрою екологічного досвіду. Українська культура має проявлятися в ціннісному ставленні учнів до природи. Явища навколишнього середовища сприймаються й усвідомлюються українцями через покоління, на які спиралися в давнину нерідко сонце, земля, дощ, дерева, рослини, вода, річки і тварини. Так, на занятті «Рослини – символи України» ми розглядали вірування, прикмети, приказки і легенди, які лежать в основі світоглядних уявлень учнів і наповнюють їх духовне життя. Метою цього заняття було сформувати у молодших дошкільників естетичне та ціннісне ставлення до природи завдяки причинно-наслідковим узагальненням. Наприклад, під час спостереження за калиною ми розглядали поняття її краси, порівнюючи з дівочою красою. Наприкінці заняття для закріплення правил поведінки у природі грали в гру з цеглинками «ЛЕГО», червона цеглинка не можна так поводитись у природі, і зелена цеглинка вірна поведінка (Додаток З).

Л. Павленко зазначав: «Не можна любити щось або когось, не знаючи. Любити – це означає вивчати та знати. Також і природу любити означає знати її, спостерігати, аналізувати, і вона, розкриваючи таємниці, озветься у вашій душі радістю життя» [19]. Раніше природу наділяли людськими якостями: барвінок – це був символ молодості, явір – символ краси й любові тощо. Вірування, прикмети, приказки і легенди лежать в основі світоглядних уявлень учнів і наповнюють їх духовне життя.

Чуттєве сприймання природи залежить від спостережливості учнів. Вся природа представляє для нас ту модель екологічного виховання учнів, яка дає матеріал для вивчення і формування ціннісного ставлення до природи молодших школярів. Це пізнання всього того, що здатне допомогти осмисленню майбутнього через розуміння минулого і теперішнього.

З метою формування в учнів суб'єкт-суб'єктне ставлення до об'єктів рослинного світу, ми застосовували «метод контрастів». Велике дерево, на прикладі баобаба, розглядалося як домівка для звірів і комах, захист для деяких тварин. Кущі також було продемонстровано як житло для деяких птахів, схованку від дощу. Під час обговорення учні приходили до висновку, що людина знищуючи ліс, залишає без умов існування велику кількість тварин. Учні демонстрували турботу, переживали за долю дерев, кущів та рослин і, таким чином, отримували знання щодо бережливого ставлення до природи. Наприкінці заняття ми запропонували учням створити власні дерева за допомогою кольорового картону.

Навчальне заняття на тему: «Листяні та хвойні рослини» сприяло отриманню знань та вмінь щодо визначення належності дерев за допомогою листя. Школярі складали прислів'я, розфарбовували дерева зроблені з паперу. Протягом заняття учні отримали знання щодо значення лісу у природі. Під час групової роботи кожен учень став захисником лісу, екологом, пропонували свої правила перебування в лісі, описували життя тварин і птахів в лісі тощо. Школярі з великим задоволенням мінялися ролями. Наприкінці уроку діти дійшли до висновку, що ліс треба берегти, не можна його вирубувати, а навпаки, необхідно саджати нові дерева.

Крім того, протягом занять старші дошкільники дізналися про гербарії, навчилися правильно їх складати; складали колекції плодів та насіння рослин; дізналися як рослини розмножуються, чому кульбаба спочатку жовтого кольору потім набуває надзвичайно білого забарвлення, які рослини самі вміють самозапилятися та розсіватися на величезні відстані.

Під час екскурсій діти отримали знання щодо різновиду трав, які мають лікувальні властивості; милувалися чарівною осінньою природою; визначали різні погодні явища, як змінюються хмари та чому іде дощ; дізналися в яку пору року притаманні певні опади та в яких місцевостях, на яких територіях випадають опади щодня, а які залишаються без опадів до десяти років. Протягом гри, закривши очі, відгадували звуки опадів природи; за допомогою

цеглинок «ЛЕГО» вивчали правила де не можна ховатися від грому, смерчі. Учні фантазували як можна відвести грім від будинків, дізналися про громовивідник. Крім того, діти дізналися, що блискавка швидше миготить, ніж грім гримить; навчалися орієнтуватися за допомогою компасу.

Протягом екологічної екскурсії з теми: «Осіння екскурсія в природу. Зміни в неживій природі» діти вивчали природу на прикладі різних рослин; визначали, які рослини є корисними для людей та тварин, які мають лікарські властивості та використовуються в медичній промисловості.

Під час будь-якої екскурсії ми намагалися розвивати спостережливість дітей та виховувати бережливе ставлення до живої природи. При організації екскурсії ми враховували:

- 1) Визначення мети, завдань, теми екскурсії.
- 2) Проведення інструктажу для школярів. про правила безпеки.

3) Емоційне враження від екскурсій. При проведенні екскурсії на природі ми спостерігали за барвами в природі; за звуками намагались відгадати явища природи, шурхотіння листви з дерев, звуки птахів; фіксували щасливі моменти школярів на фотоапарат та збирали листя для аплікацій.

На завершальному етапі формувального експерименту провели підсумкове заняття на тему: «Екологічні ігри» (Додаток І). Під час заняття учні пригадували про флору нашого світу, чому зникають певні види рослин і тварин, як правильно доглядати за рослинами та тваринами вдома, повторювали норми і правила поведінки в природі. Наприкінці школярам була запропонована проблемна ситуація «Чому помирають ліси?». Учні мали проаналізувати та знайти вихід з цієї ситуації. Крім того, молодші школярі замислися над ситуацією, коли з маленького вчинку (викинуте сміття) може трапитись велике лихо (цілий острів з пластику в океані).

Отже, запропонована методика з формування екологічної культури молодших школярів складалася з наступних форм організації навчання: позаурочної, читання легенд, екскурсії, урок-гра; виховні заходи.

Застосовувалися наступні методи й прийоми: розповідь, бесіда, заохочування, переконання, ситуації вільного вибору, метод-контрастів.

2.3. Перевірка й аналіз результатів педагогічного експерименту

Експериментально-дослідне навчання, організоване з метою перевірки ефективності дібраних тем занять, бесід та екскурсій з формування екологічної культури учнів 2 класу, відбувалося протягом вересня-листопада 2023 навчального року. У *формульовальному етапі* педагогічного експерименту взяло участь 30 учнів 2–А і 2–Б класів ЗЗСО № 7 м. Чернігова. Згідно з методикою проведення педагогічного експерименту обрані класи характеризувалися приблизно однаковим рівнем екологічних знань, що підтверджують здобуті нами результати (див. підрозділ 2.1).

На другому етапі педагогічного експерименту в експериментальній групі (далі – ЕГ) застосовувалася дібрана нами система завдань, спрямованих на засвоєння учнями елементарних відомостей про природу, правильній поведінці в природі та її охорони, що сприяло формуванню екологічної культури молодших школярів. Експериментально-дослідне навчання складалося з трьох послідовних етапів.

Метою *першого (пізнавального) етапу* роботи було сприймання відомостей про природу і дбайливого ставлення до природи як засобу його реалізації. На цьому етапі застосовувалися екологічні *ситуації аналітичного характеру*.

На *другому (операційно-діяльнісному) етапі* експериментально-дослідного навчання метою було формування екологічних умінь та навичок учнів щодо охорони довкілля та дбайливого ставлення до природи під час екскурсій.

Метою *третього (аналітико-творчого) етапу* роботи було формування й удосконалення в учнів екологічних умінь й навичок застосовувати здобуті знання на практиці. На цьому етапі застосовувалися різні види *екологічних завдань аналітико-конструктивного і конструктивного характеру*, які

сприяли формуванню умінь молодших школярів доцільно добирати правильну поведінку в довкіллі та розуміти охоронну відповідальність перед природою. Провідними на цьому етапі були ситуативні завдання під час експериментів та екскурсій.

На *завершальному (комунікативно-творчому) етапі* експериментально-дослідного навчання, метою якого було опанування школярами практичних умінь і навичок правильно розрізняти об'єкти живої природи та правильне поводження з флорою та фауною на природі, використовувалися компетентнісно орієнтовані завдання творчого характеру.

Одночасно з експериментально-дослідним навчанням проводилися спостереження за освітнім процесом у контрольній групі (далі – КГ), що здійснювався за чинною типовою освітньою програмою, створеною під керівництвом Р. Шияна. У процесі спостережень було з'ясовано, що в КГ більше уваги приділяється знанням компонентам екологічних об'єктів. Ознайомлення із ситуативними завданнями, щодо правильності поводження в природі, приділялося менше уваги.

З метою перевірки ефективності нашої методики щодо формування екологічної культури учнів початкової школи використовувалися ті ж методи, критерії та показники, що і на констатувальному етапі педагогічного експерименту. Формувальний експеримент супроводжувався відповідними етапами, що дозволило одержати зміни основних показників щодо формування екологічної культури молодших школярів. Результати опрацьовувались за допомогою арифметичних методів вирахування математичних дій.

Аналіз результатів за анкетною, бесідою та практичним завданням дав можливість встановити середній показник динаміки рівнів сформованості екологічної культури молодших школярів обох груп, які проілюстровані у таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Рівні сформованості екологічної культури учнів експериментальної (ЕГ) і контрольної (КГ) груп наприкінці експерименту

Рівні	На початку експерименту		Наприкінці експерименту	
	ЕГ 15 учнів (%)	КГ 15 учнів (%)	ЕГ 15 учнів (%)	КГ 15учнів (%)
Високий	26,6%	31%	33,3%	31%
Середній	40%	46,7%	53,3%	46,7%
Початковий	33,4%	22,3%	13,4%	22,3%

Як видно із зіставлення показників, здобутих в ЕГ і КГ, в експериментальній групі помітне збільшення кількості учнів з високим рівнем сформованості – 33,3%, а це на 6,7% більше, ніж на констатувальному етапі експерименту. У той час як у КГ показник високого рівня залишився такий самий, що і на початку експерименту – 31%. Середній рівень в ЕГ показали 53,3% учнів, а у КГ – 46,6%. Різниця показників становить 6,6%. На початковому рівні в ЕГ спостерігається зменшення кількості учнів – 13,4% (на 20% менше, ніж на початку експерименту); у КГ – 22,3%. Різниця показників становить 8,9%. Загальною тенденцією, що простежується у процесі оброблення результатів експерименту, є зростання показників високого та середнього рівнів сформованості екологічної культури і зменшення початкового рівня в учнів ЕГ порівняно з КГ у той час, як показники КГ були краще ніж в ЕГ на констатувальному етапі експерименту.

Здобуті результати педагогічного експерименту для зручності порівняння подаємо у вигляді діаграми (див. Рис. 2.2).

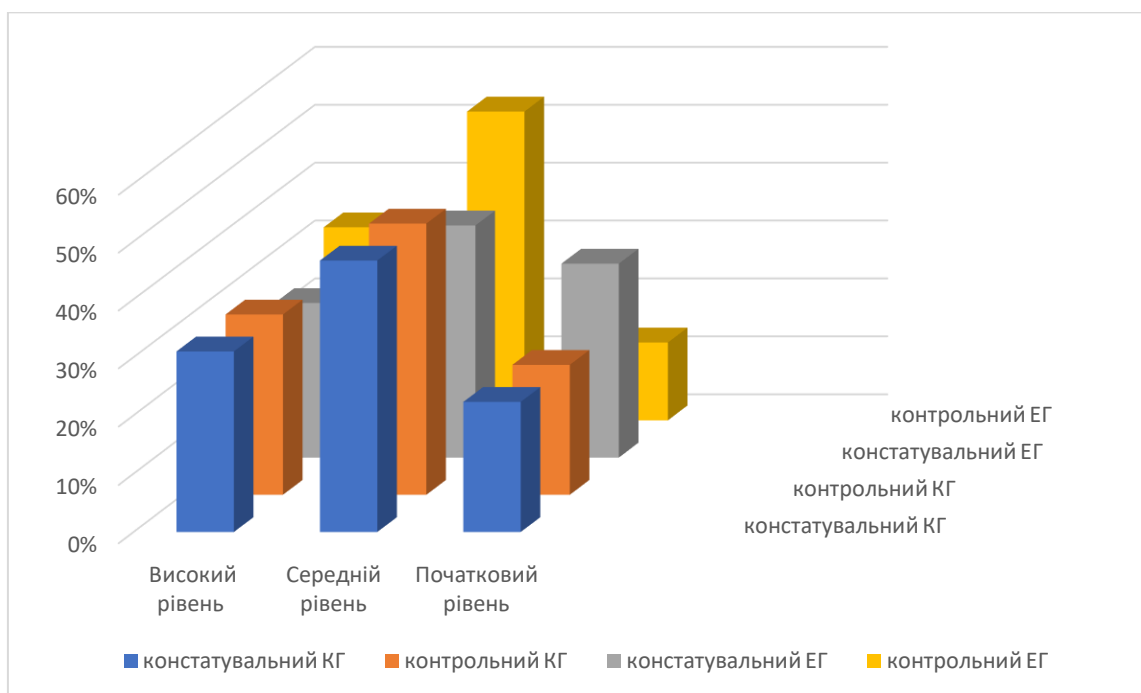

Рис. 2.2. Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів дослідження

Таким чином, результати педагогічного експерименту дають змогу стверджувати, що процес формування екологічної культури учнів 2 класів під час організації позаурочної діяльності в ЕГ відбувався активніше, ніж у КГ. Відмінності у показниках в учнів ЕГ і КГ підтверджують ефективність дібраної нами методики організації позаурочної діяльності.

Висновки до розділу II

Аналіз стану проблеми формування екологічної культури учнів 2 класу під час організації позаурочної діяльності підтверджує її актуальність та дає змогу нам намітити шляхи підвищення рівня екологічної культури як важливого складника компетентностей здобувачів початкової освіти в умовах НУШ.

У процесі експериментального дослідження було доведено, що процес формування екологічної культури учнів під час організації позаурочної діяльності буде ефективним, якщо його будувати не тільки на основі засвоєння молодшими школярами елементарних знань про природу та світ, а

й на активному використанні ситуативних й творчих завдань, бесід, організації екскурсій з метою формування навичок правильної поведінки у навколишньому середовищі.

В експериментально-дослідному навчанні застосовувалася програма гуртка «Юні друзі природи». За програмою під час занять учні ЕГ отримували знання та опановували навички щодо дій в певних екологічних ситуаціях. Вибір тем навчальних занять, ситуативних й творчих завдань, бесід для формування екологічної компетентності учнів 2 класу здійснювався з урахуванням загальної мети навчальної дисципліни «Я Досліджую Світ», але різниця полягає у кількості годин відведених на одну тему, тому молодші школярі ЕГ мали можливість краще засвоїти навчальний матеріал, а також на практиці продемонструвати отримані знання.

Результати контрольного етапу педагогічного експерименту свідчать про ефективність запропонованої нами методики організації позаурочної діяльності учнів 2 класу, а також доцільність її впровадження в практику освітнього процесу НУШ.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Теоретичне дослідження та експериментальна перевірка методики організації позаурочної діяльності з метою формуванню екологічної культури молодших школярів 2 класу дало змогу дійти висновків:

1. Дослідження проблеми формування екологічної культури молодших школярів у науковій, методичній та психолого-педагогічній літературі показало, що формування екологічної свідомості молодших школярів та виховання екологічної культури учнів є одним з пріоритетних завдань початкової школи НУШ. Аналіз державних нормативних документів таких, як «Концепції екологічної освіти України», «Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді», Закон України «Про освіту», «Державний стандарт початкової освіти» дозволив констатувати, що екологічна культура полягає у формуванні екологічної компетентності шляхом забезпечення й опанування знань, умінь і способів діяльності, які забезпечать виховання такого підростаючого покоління, яке б розуміло багатогранне значення природи для суспільства в цілому і для кожної людини зокрема, сформувало б бажання та прагнення брати активну участь в охороні й поліпшенні навколишнього середовища. У зв'язку з цим зміст освітнього процесу має постійно удосконалюватись, створюватись відповідні педагогічні умови, використовуватись нові, інноваційні форми, методи й засоби навчання для ефективного формування екологічної культури учнів.

Аналіз психолого-педагогічних вітчизняних та зарубіжних джерел дозволив визначити поняття «екологічне виховання» та «екологічна культура», які тісно пов'язані між собою. Спираючись на аналіз трактувань науковців можна стверджувати, що «екологічне виховання» молодших школярів це систематичний процес формування екологічної культури, гуманності, свідомого сприйняття та дбайливого ставлення до природного навколишнього середовища, природних ресурсів та раціонального використання їх багатств і надр. Екологічна культура, у свою чергу, звернена

як до природного середовища, так і до внутрішнього світу людини. Вона цілеспрямована на організацію відповідного устрою чи ладу в природі, а також на виховання високих гуманістичних цінностей.

2. У ході дослідження нами було проаналізовано особливості екологічного виховання молодших школярів, головною метою якого є постійна і плідна співпраця батьків і педагогів, де батьки мають виявляти відповідну активність та зацікавленість, а заклад освіти має запропонувати продуманий і простий алгоритм, програмне, методичне забезпечення такої необхідної співпраці. Опрацювання наукових праць учених дозволило нам виділити ключові принципи екологічного виховання, а саме: застосування міждисциплінарного інтеграційного підходу; поєднання інтелектуальної та емоційно-вольової сфер протягом діяльності учнів початкової школи; взаємозв'язок локальних, регіональних, національних та світових екологічних проблем.

3. Нами було обрано позаурочну роботу як площину для формування екологічної культури учнів 2 класу, оскільки протягом навчальних занять з дисципліни «Я досліджую світ» досягти засвоєння учнями відповідних знань та опанувати навички дуже важко. Аналізуючи Державний стандарт початкової освіти з позакласної діяльності учнів 2-х класів (2018) і типові освітні програми (2019) було визначено обсяг знань та навичок, які мають опанувати учні 2 класу під час позаурочної діяльності: засвоєння елементарних відомостей про екологію, набуття знань і досвіду з розв'язання екологічних проблем, залучення молодших школярів до практичної природоохоронної роботи наскрізних напрямів екологічного характеру.

4. Рівні навчальних досягнень здобувачів початкової освіти ми визначали за такими критеріями: *когнітивний, ціннісний, діяльнісно-практичний*. За описовими критеріями та їх показниками нами було схарактеризовано три рівні сформованості екологічної культури (*високий, достатній, початковий*) в учнів 2 класу.

5. У ході експериментально-дослідного навчання було доведено, що методичними умовами для успішного формування екологічної культури учнів 2-го класу під час позаурочної діяльності є: 1) такі методи, як пояснювально-ілюстративні (художня розповідь, розповідь-опис, бесіда, відповіді на запитання вихованців), методи репродуктивні (спостереження за сезонними змінами живої та неживої природи), методи частково-пошукові (з дослідницькими творчими завданнями); 2) форми організації навчання (урочна і позаурочна, кожна з яких поділяється на фронтальну, групову та індивідуальну); 3) різноманітні бесіди; 4) ігрова діяльність дітей; 5) екскурсії.

6. Результати педагогічного експерименту засвідчили, що високий рівень сформованості екологічної культури під час позаурочної діяльності в учнів ЕГ збільшився на 6,7%, середній рівень на 6,6%, а початковий рівень зменшився на 20%, у той час, як у дітей КГ показники високого, середнього та початкового рівнів залишилися такими самими що й на початку експерименту. Отже, результати контрольного етапу педагогічного експерименту свідчать про ефективність запропонованої нами методики організації позаурочної діяльності учнів 2 класу, а також доцільність її впровадження в практику освітнього процесу НУШ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агейкіна Р.В. Екологічне виховання: досвід організації. *Виховна робота в школі*. 2015. Січ. (№ 1). С. 28-29.
2. Андреева Т., Козоріз І. Використання екологічних проектів як шлях формування екологічної культури дітей старшого дошкільного віку. *Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Педагогіка. Психологія. Філософія. 2013. Вип. 28(2). С. 9-13.
3. Бабакова Т. А. Еколого-красознавча робота з молодшими школярами. *Початкова школа*. 2013. № 9. С.16-20.
4. Баєр М.Й. Методологія екологічної освіти. Черкаси : Вища школа, 2008. 256 с.
5. Базильчук Л. В. Організація позакласної роботи в загальноосвітній школі як педагогічна проблема. *Методи і засоби забезпечення інноваційності редукаційного процесу в закладах освіти* : зб. матеріалів доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2008. С. 6-10.
6. Баклицька Т.В. Робота шкільної бібліотеки з екологічного виховання. *Шкільний світ*. 2011. Трав. (№ 18). С. 7.
7. Балашова С. Спостереження за природою як засіб екологічного виховання молодших школярів. *Початкова школа*. 2015. № 3. С. 19-21.
8. Бедрій Я.І. Основи екології та охорона навколишнього природного середовища : навч. Посіб. Київ : ЦУЛ, 2002. 248 с.
9. Бесіда – основний метод розвитку діалогічного мовлення. Види, зміст і тематика бесід. Методика проведення. URL : <https://vseosvita.ua/library/besida-osnovnij-metod-rozvytku-dialogicnogo-movlenna-vidi-zmist-i-tematika-besid-metodika-provedenna-152179.html/> (дата звернення 09.07.2023).
10. Бєх І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 2008. 204 с.

11. Буковська Г.В. Виховання екологічної культури в системі туристично-краєзнавчої діяльності. *Педагогіка*. 2012. № 5. С. 48-51.
12. Василенко Г. Екологічна освіта та виховання. *Початкова школа*. 2007. № 6. С. 6-7.
13. Висоцька О.Є. Екологічна культура особистості на основі формування індивідуальної свідомості. *Відкритий урок*. 2013. №13/15. С.73-76.
14. Відповідно до екологічної культури та екологічного виховання. URL : <https://oplatforma.com.ua/article/2304-ekologichne-vihovannya-v-zaklad-zagalno-seredno-osvti> (дата звернення: 20.10.2022).
15. Вороніна Л. Взаємодія школи і сім'ї в екологічному вихованні. *Шкільний світ*. 2005. № 18-19. С. 4-5.
16. Вороніна Л. Екологічне виховання: сучасні аспекти. *Шкільний світ*. 2012. Жовт. (№ 38). С.3.
17. Гардашук Т.В. Концептуальні параметри екологізму. Київ : ПАРАПАН, 2005. 200 с.
18. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 2007. 421 с.
19. Гоян Я. Душа природи, душа добра. URL : <https://nayrok.com.ua/povnobsah/803-yarema-goyan-dusha-prirodi-dusha-dobra.html>
20. Грінь С. О., Довбишова Н. О., Мананкова В. Л. Екологічне виховання дітей як внесок у майбутнє планети. *Молодий вчений*. 2016. № 12 (39), грудень. С. 412-416.
21. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища : навч. посіб. Київ : Знання України, 2000. 203 с.
22. Діденко В. Ф., Діденко Л. В., Кондрашова-Діденко В. І. Людина і світ : словник. Київ : Віра-Р, 2013. 88 с.
23. Добровольський В.В. Екологічні заняття : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2005. 304 с.

24. Дробноход М.І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою. Київ : МАУП, 2020. 75 с.
25. Дубовий В. І., Дубовий О. В. Екологічна культура : навч. посіб. Херсон : Грінь Д. С., 2016. 256 с.
26. Екологічна енциклопедія: У 3-х т. / Редколегія: А.В. Толстоухов (головний редактор) та ін. Київ : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. Т.1. 432 с.; Т.2. 416 с.; Т.3. 473 с.
27. Екологічне виховання, народне оздоровлення, традиційне харчування в українській концепції національного здоров'я : Українознавча монографія / Сніжко В.В. та ін. Київ : НДІУ, 2007. 438 с.
28. Енциклопедія сучасної України. URL : <https://esu.com.ua/article-18680> (дата звернення 20.10.2022)
29. Закон України «Про освіту». URL : <https://osvita.ua/legislation/law/2231/>
30. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
31. Іщенко Л.В. Змістова характеристика екологічного виховання дітей 6-7. *Наука і освіта*. 2018. №1/2. С.41-45.
32. Канарова О. В., Худякова А. А. Інноваційні методи екологічного виховання дітей дошкільного віку. *Інновації в освіті: сучасні методики та їх практичне застосування*. 2019. №1. С. 81-84.
33. Кондрашова Л. В. Методика організації виховної роботи в сучасній школі : навч. посіб. Кривий Ріг : КДПУ, 2008. 187 с.
34. Курняк Л. М. Екологічна культура : Поняття та формування. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. № 10. С. 48-51.
35. Лазебна О. Проблемні ситуації як засіб формування активної екологічної позиції школярів. *Рідна школа*. 2014. Трав. (№ 5). С. 37-39.

36. Лекції. Радіотехнічні ланцюги і сигнали. URL: <https://uadoc.zavantag.com/text/11983/index-1.html> (дата звернення: 20.10.2022).

37. Лисенко Н. В. Екологічне виховання дітей дошкільного віку : навч. посіб. Львів : Світ, 2014. 145 с.

38. Литвиненко О. Г. Формування соціальної активності молодших школярів у позаурочній виховній діяльності. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер. : Педагогічні науки. 2018. Вип. 1. С. 86-91.

39. Мамчич О.Б., Михайленко О.В. Формування лінгвістичної культури майбутнього педагога початкової школи. / *Інноваційна педагогіка* (журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща). – 2020. – № 31. – Т. 1. – С. 115.-120.

40. Маруненко І. Формування екологічної культури учнів. *Рідна школа*. 2013. №8. С. 50.

41. Мельник Д.І. Формування екологічної грамотності молодших школярів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук. : 13.00.01. Київ, 2015. 24 с.

42. Михайленко О.В. Проблема професійної підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до реалізації індивідуального підходу в педагогічному процесі. *New Inception : a scientific journal* / Т.Н. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»; S.Strilets (Ed.). Chernihiv, 2022. No.3-4(9-10). С. 68–78. DOI: <https://doi.org/10.58407/NI.22.3-4.6>

43. Михайленко О.В., Силка А.О. Екологічна освіта учнів початкових класів НУШ. *System Analysis and Intelligent Systems for Management : Proceedings of the XVII International Scientific and Practical Conference*. Ankara, Turkey, 2023. С. 242-244.

44. Михайленко О.В., Силка А.О. Сутність поняття «екологічне виховання» молодших школярів. *Theories of World Science and Technology*

Implementation : Proceedings of the XVIII International Scientific and Practical Conference. Osaka, Japan, 2023. С. 183-184.

45. Можарова З.А. Програма з екологічного виховання. *Біологія в школі*. 2019. № 5. С. 49-52.

46. Морозова Л. Виховання екологічної культури особистості. *Вища освіта України*. 2019. №2. С. 88-92.

47. Мультфільм про добро URL: <https://youtu.be/MhyhqXlyUQw?si=GYcfr0KXGoF1A8yL>, (дата звернення 03.12.2023).

48. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи (2016). Міністерство освіти і науки України. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>

49. Полтавський національний. Технології природотерапії. Природотерапія в початковій школі дидактико-виховний потенціал. URL : <https://prirodoterapiya-u-pochatkovij-shkoli-didaktiko-vikhovnij-potent.webnode.com.ua/formuvannya-ekologichnoji-kulturi-osobistosti>. (дата звернення 03.05.2023).

50. Помазан Т. Інтерактивні форми роботи в гуртках. *Позашкілля*. 2012, вересень. С. 12-13 с.

51. Презентація на тему «Форми організації навчання». URL : <https://naurok.com.ua/prezentaciya-na-temu-formi-organizaci-navchannya-26447.html> (дата звернення: 12. 08. 2023 р).

52. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти. URL : https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/

53. Про концепцію екологічної освіти України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>

54. Про концепцію національно-патріотичного виховання дітей і молоді. URL :

<https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d5/279/7ca/5d52797ca746c359374718.pdf>

55. Про концепцію освіти НУШ. URL : https://nus.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/razdel_1_Oglyad.pdf

56. Пруцакова О. Формування основ екологічної культури учнів 5-8 класів засобами дидактичної гри : автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. пед. наук : 13.00.07. Київ., 2012. 20 с.

57. Пустовіт Г.П. Екологічне виховання учнів початкових класів у позашкільних навчальних закладах : навч.-метод. посіб. Ін-т проблем виховання АПН України. Київ, 2012. 240 с.

років. *Наука і освіта*. 2018. №1/2. С.41-45.

України. 2019. №2. С. 88-92.

58. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. Вид.2-ге, допов. Київ : Академія, 2010. 456 с.

59. Шехтер Л.М. Програма гуртка «Екологічний театр» молодший, середній та старший шкільний вік. URL : <http://rivneosun.com.ua/normativn-dokumenti/programi-gurtk-v/programa-gurtka-ekolog-chnii-teatr-molod.html> (дата звернення 20.10.2022)

60. Янченко В. Класифікація ігор, які використовуються в початковій школі. URL : <http://ped-kopilka.com.ua/blogs/vera-janchenko/-irga-i-e-psihologicheskie-mehanizmyvozdeistvija-na-mladshih-shkolnikov.html> (дата звернення 20.01.2023).

61. CEDOS. Education in Ukraine (2015) Digest. Ed. Stadny Y. URL : https://cedos.org.ua/data/pdfs/EDUCATION_CEDOS_2015_en_updated.pdf

62. Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives (2017) UNESCO. 67 p. ISBN 978-92-3-100209-0

63. Goldman E.B. and Hyams M. (2019) Climate Science Research In the United States and U.S. Territories: Survey of Scientific Publications from Selected Public Universities (2014- 2018). Published by the National Council for Science

and the Environment. URL :
<https://www.ru.ac.za/elrc/people/staff/distinguishedprofessorheilalotz-sisitka/>

64. United Nations Environment Programme (UNEP) 2014 Annual Report.
 ISBN: 978-92-807- 3442-3.

65. Wals, A. E. J. and Bonavot (2017). Can we meet the sustainability challenges? The role of education and lifelong learning; European Journal of Education, 52: 404 – 413.

ДОДАТКИ**Додаток А*****«Що я знаю про природу»*****1. Сонце посилає на Землю**

- А) тепло
- Б) світло
- В) тепло і світло

2. Птахи влітку:

- А) Відлітають у вирій
- Б) Активно шукають їжу, вигодовують пташенят
- В) Відкладають яйця, висиджують пташенят

3. Який орган у рослин знаходиться в ґрунті?

- А) стебло;
- Б) квітка;
- В) корінь;
- Г) листя.

4. Скільки є пір року?

- А 3
- Б 4
- В 12

5. За зовнішнім виглядом рослини поділяються на ...

- а) дерева; б) трав'янисті рослини; в) бур'яни; г) кущі.

Школа _____

Клас _____

Анкета для учнів

«Тип емоційного ставлення до природи»

1. Чи сортуєте ви сміття вдома?

Так

Ні

2. Чи відрізняєте ви Рослини та Гриби чи вважаєте ви, що це одне й теж?

Так

Ні

Одне й теж

3. Чи озеленюєте ви подвір'я (в саду, в парку, біля під'їзду)

Так

Ні

4. Чи любите ви тварин?

Так

Ні

5. Чи є у вас домашні улюбленці?

Так

Ні

6. Чи допомагаєте ви доглядати за домашніми улюбленцями, якщо є?

Так

Ні

7. Яке відношення у вас до безхатніх тварин?

Позитивне

Негативне

Додаток В**Завдання, спрямовані на практичне виконання дій у природі****Завдання 1**

«Виготовляємо годівнички», «Доглядаємо за живим куточком»,

«Збираємо сміття біля школи»

№ 1 «Виготовляємо годівнички»

Оберіть матеріали, з якої б ти виготовляв годівничку:

(скляна банка, годівничка зі старого посуду, з пробок, з тетрапаку)

Яке насіння ти покладеш у годівничку?

Яких птахів ти будеш годувати!

№ 2 «Доглядаємо за живим куточком»

Подумай та оберіть тварину чи рослину, за якою будеш доглядати :

(акваріумні рибки, черепаха, герань, хлорофітум, фіалка, власний варіант)

Чому саме цю тварину, (рослину) ти обрав?

Чим харчуються чи живляться ці тварини, (рослини):

(вода, сухий корм, добрива, личинки комах, фрукти, овочі)

№ 3 «Збираємо сміття біля школи»

Оберіть усе необхідне обладнання для того, щоб ми змогли прибрати сміття на подвір'ї школи:

(компас, відро, термометр, рукавиці, лопата, мікроскоп, сміттєві пакети)Які ваші відчуття, після завершення прибирання

**Бесіди та інструктажі з безпеки життєдіяльності
на перший семестр 2023 навчальний рік**

1 вересня Правила безпечної поведінки під час навчально-виховного процесу

https://www.youtube.com/watch?v=EpF_mv_gfWo

2 вересня Сигнали оповіщення про НС воєнного часу. Здоров'я - найбільший скарб

<https://www.youtube.com/watch?v=PzgPGHlyVW8>

5 вересня Правила дорожнього руху. Дорога до школи. Правила поведінки в шкільному автобусі.

<https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=4Xq9BqVyH1w&t=94s>

6 вересня Правила поведінки на шкільному подвір'ї, стадіоні.

<https://www.youtube.com/watch?v=cRvpMGPS61I>

7 вересня Як вберегти себе від травм

<https://www.youtube.com/watch?v=J4kAWeNtKZ0>

<https://www.youtube.com/watch?v=n7kKCa2A4Yg>

<https://www.youtube.com/watch?v=N4NxWkgoFGI&t=85s>

9 вересня Повторення правил для учнів

<https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=9Q37-WYsv3w>

14 вересня Небезпечні предмети (знахідки) та дії при їх виявленні

<https://www.youtube.com/watch?v=ntXCY684Jlo>

15 вересня Санітарно-гігієнічні норми у зв'язку із пандемією ковід-19

19 вересня Профілактика отруєнь грибами

<https://www.youtube.com/watch?v=fgV4j8Gg8ts>

22 вересня Як вберегти себе від побутового травматизму

26 вересня Правила поведінки під час повітряної тривоги

<https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=z9B08GOM-1A>

3 жовтня Індивідуальні засоби захисту органів дихання та шкіри

11 жовтня Правила користування електроприладами

<https://www.youtube.com/watch?v=kJFbS70DwFs>

14 жовтня Правила безпечної поведінки біля водойм

https://www.youtube.com/watch?v=0Cq3lu_eELg

18 жовтня Попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів

<https://www.youtube.com/watch?v=DmtnGFIEgwo>

<https://www.youtube.com/watch?v=Vdsrfjs55CQ>

20 жовтня Інструктаж з осінніх канікул. Правила безпечної поведінки під час канікул

<https://www.youtube.com/watch?v=xplc4CJtCS0>

31.11.2023 Правила безпечної поведінки в Інтернеті. Правила поведінки здобувачів освіти під час освітнього процесу. Профілактика булінгу (цькування) серед здобувачів освіти.

<https://www.youtube.com/watch?v=M3795ezNDuI>

07.11.2023 Обережно, ожеледиця! Правила поведінки біля водоймищ, на льоду.

<https://www.youtube.com/watch?v=36KUCxPbx2Q>

14.11.2023 Рух транспорту. Шлях до зупинки транспортних засобів. Правила безпеки руху.

21.11.2023 Надання першої домедичної допомоги при обмороженні, переохолодженні, замерзанні.

<https://www.youtube.com/watch?v=gd3OY94FnGI>

28.11.2023 Інструктаж з безпеки життєдіяльності у зимовий період року.

05.12.2023 Профілактика і запобігання розповсюдження захворювання на грип та сезонних гострих респіраторно – вірусних інфекцій серед дітей.

<https://www.youtube.com/watch?v=nr6Iz1Ci1ds>

12.12.2023 Небезпека в зимовий період: ожеледиця, лід, зимова негода. Правила порятунку і домедичної допомоги на льоду. Обережно, бурульки!

https://www.youtube.com/watch?v=-tw_G0aqNRU

19.12.2023 Інструктаж з правил безпеки під час новорічних свят.

https://www.youtube.com/watch?v=skU2lZ9_0bU

ІНСТРУКЦІЯ З ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ № 01-05

в кабінеті біології

1.1 Ця Інструкція розроблена відповідно до Правил пожежної безпеки в Україні, затверджених наказом МВС України від 30.12.2014 № 1417, внесеними змінами від 31.07.2017 № 657, та Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України, затверджених наказом МОН України від 15.08.2016 № 974.

1.2. Кожен учень зобов'язаний знати і виконувати правила пожежної безпеки, а при виникненні пожежі - вжити всіх залежних від нього заходів для врятування учнів і гасіння пожежі.

1.3. Сходові клітки, евакуаційні виходи, проходи, коридорні тамбури повинні утримуватися постійно вільними.

1.4. У навчальних кабінетах парти, столи, стільці необхідно встановлювати так, щоб не заставляти виходів із кабінетів.

1.5. У кабінетах слід суворо дотримуватися протипожежного режиму. Приміщення повинні постійно утримуватися в чистоті.

1.6. Весь пожежний інвентар і обладнання треба утримувати у справному стані, розміщувати на видних місцях.

1.7. У приміщеннях забороняється розкладання вогнищ, спалювання сміття, паління.

II. Вимоги пожежної безпеки до початку роботи

2.1. У кабінеті горючі речовини й матеріали потрібно зберігати у шафах, що замикаються, ключі від яких повинні бути у вчителя.

2.2. Забороняється використовувати електроприлади із пошкодженою ізоляцією, зберігати біля них рідини, які легко займаються, обгортати папером або тканиною електричні лампи.

2.3. Не працювати на несправному обладнанні.

2.4. Перед початком роботи на електрообладнанні перевірити наявність і надійність кріплення захисних засобів і з'єднання захисного заземлення, занулення.

III. Вимоги безпеки під час виконання робіт

3.1. Виконувати лише ту роботу, з якої пройшли інструктаж, не передоручати свою роботу іншим особам.

3.2. Забороняється використовувати пожежний інвентар та обладнання для господарських та інших потреб, не пов'язаних з пожежегасінням.

3.3. Під час експлуатації електроустановок не дозволяється:

- використовувати кабелі і проводи із пошкодженою ізоляцією;
- залишати під напругою електричні проводи і кабелі;
- переносити ввімкнені прилади та ремонтувати обладнання, яке перебуває під напругою;
- залишати без догляду ввімкнені в електромережу нагрівальні прилади, обладнання;
- користуватися пошкодженими (несправними) розетками;
- зав'язувати і скручувати електропроводи;
- застосовувати саморобні подовжувачі, які не відповідають вимогам ПУЕ щодо переносних (пересувних) електропроводів.

3.4. Забороняється самостійно усувати несправності електромережі й електрообладнання.

IV. Вимоги безпеки після закінчення роботи

4.1. Щоденно після закінчення занять у кабінеті вчитель повинен уважно оглянути всі приміщення, які закриваються, вимикати електроприлади, обладнання, освітлення, усунути виявлені недоліки.

4.2. Після закінчення роботи слід прибрати сміття, відходи.

4.3. Після кожного заняття необхідно усі пожежонебезпечні речовини та матеріали прибрати у спеціально виділені та обладнані приміщення.

V. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку виникнення пожежі дії працівників, учнів школи мають бути спрямовані на створення безпеки дітей, в першу чергу рятування та евакуацію.

5.2. Кожен працівник, учень, який виявив пожежу або її ознаки (задимлення, запах горіння або тління різних матеріалів тощо), зобов'язаний: негайно повідомити про це по телефону 101 до пожежної частини; сповістити про пожежу вчителів, директору, його заступнику; організувати зустріч пожежних підрозділів, вжити заходів щодо гасіння пожежі наявними засобами пожежогасіння.

**Вимоги безпеки з гуртку «Юні друзі природи»
під час проведення екскурсії**

1. Загальні вимоги безпеки

Заздалегідь обирають такий об'єкт для екскурсії, де забезпечується повна безпека її проведення.

Вихователі відповідають за дотримання правил техніки безпеки та охорону життя і здоров'я учнів.

Керівники екскурсії повинні постійно наглядати за учнями.

Забороняється проводити екскурсії під час дощу, туману і в темний час доби.

2. Вимоги безпеки перед початком проведення екскурсії

Перед початком екскурсії роблять перекличку і відмічають присутніх, учнів знайомлять із загальною характеристикою об'єкта екскурсії, маршрутом і правилами безпеки, яких необхідно дотримуватися під час її проведення.

Кількість учнів, які одночасно беруть участь в екскурсії, не повинна перевищувати 25 осіб.

2.3. Вирушаючи на екскурсію з учнями, вихователь повинен мати при собі дорожню аптечку першої долікарської допомоги.

Допущені до екскурсії учні повинні бути відповідно одягнені, не мати при собі предметів, що створюють небезпеку для себе й оточуючих.

Вирушаючи на екскурсію з учнями, вихователь повинен інформувати учнів про місцеві отруйні рослини, тварини, плазуни, комахи.

3. Вимоги безпеки під час проведення екскурсії

Другу перекличку і відмітку присутніх проводять після прибуття на місце екскурсії.

Під час екскурсії забороняється розпалювати багаття, щоб уникнути пожеж та опіків учнів.

Забороняється пити воду з відкритих водойм. Необхідно заздалегідь запропонувати взяти із собою (з дому) питну воду у пляшці.

Під час екскурсії учням забороняється знімати взуття і ходити босоніж.

4. Вимоги безпеки після закінчення екскурсії

Після закінчення екскурсії вихователі виводять учнів з місця проведення екскурсії і перевіряють наявність їх за списком.

Після повернення до закладу вихователі ще раз перевіряють учнів за списком.

5. Вимоги безпеки в аварійних ситуаціях

5.1. У випадку аварійної ситуації на місці екскурсії вихователі виводять учнів у безпечне місце.

5.2. При нещасному випадку учнів виводять у безпечне місце, а потерпілому надають першу долікарську допомогу

Конспект заняття гуртка

«Юні друзі природи»

на тему: «Різноманітність рослинного світу. Рослини-гіганти та рослини-карлики. Основні ознаки рослин. Роль і значення рослин у природі та в житті людини»

Тема заняття: Різноманітність рослинного світу. Рослини-гіганти та рослини-карлики. Основні ознаки рослин. Роль і значення рослин у природі та в житті людини .

Мета:

- **навчальна:** формувати поняття про різноманітність рослинного світу, ознайомити гуртківців з незвичними рослинами, ознайомити дітей з рослинами-гігантами та рослинами-карликами, визначити основні ознаки рослин та визначити роль та значення рослин в природі та в житті людини;
- **розвивальна:** розвивати пізнавальний інтерес, логічне мислення, вміння і навички аналізувати інформацію та робити висновки, виділяти головне;
- **виховна:** виховувати у гуртківців бережливе ставлення до природи рідного краю, здійснювати екологічне виховання.

Обладнання: конспект заняття, роздатковий матеріал(картки із завданнями), демонстраційний матеріал (ілюстрації рослин-гігантів та рослин-карликів), додаткова література, зошити, ручки, кольорові олівці.

Основні поняття та терміни: рослини-гіганти, рослини-карлики

Тип заняття: комбіноване.

Етап заняття

Хід заняття

Організаційний момент

Захожу в клас. Вітаюся. Налаштовую гуртківців на роботу. Староста називає відсутніх, відмічаю.

Привітання:

Встаньте, діти, всі рівненько,
Посміхніться всі гарненько.
Посміхніться ви до мене,
Посміхніться і до себе,
Привітайтеся: «Добрий, день!»

Актуалізація і мотивація навчально-пізнавальної діяльності

Хвилинка спостережень.

- Яка зараз пора року?
- Який місяць?
- Тепло чи холодно на вулиці?
- Якого кольору небо?
- Чи були протягом дня опади?

Метод індивідуального виконання завдань

Завдання 1.

Підкресли назви дерев, які прикрашають територію вашої школи.

Приклади дерев: дуб, береза, тополя, осика, липа, горобина, каштан, ясен, акація, клен, черешня, яблуня, сосна, ялина, слива, смерека.

Завдання 2.

Закінчіть правильно речення.

1. Дуб, береза, тополя, клен це... (*дерева*)
2. Калина, смородина, агрус це ... (*кущі*)
3. Ромашка, мак, ковила, кропива це... (*трави або трав'янисті рослини*)
4. Дерева, кущі і трави це ... (*рослини*)
5. Наука, що вивчає рослини називається ... (*ботаніка*)

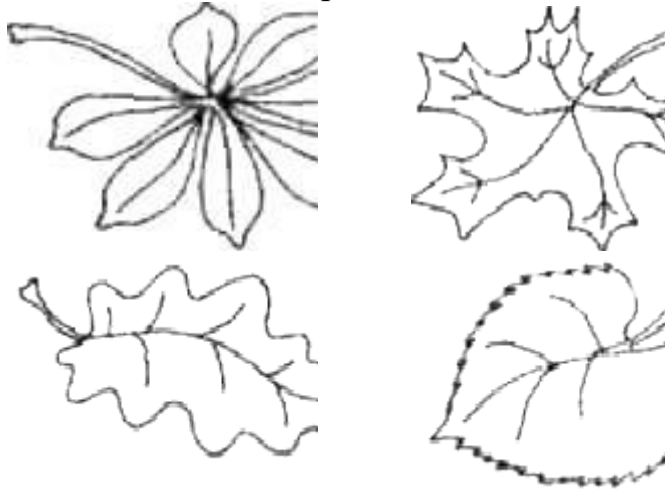
Завдання 3.

Знайдіть зайве слово.

1. Горобина, *смородина*, тополя, ясен.
2. Калина, шипшина, *груша*, виноград.
3. Волошка, кропива, *сосна*, бамбук.
4. *М'ята*, ялина, сосна, липа.

Завдання 4.

Визначте з якого дерева ці листочки та їх розфарбуйте.

Повідомлення теми і мети уроку Вивчення нового матеріалу
Тема. Різноманітність рослинного світу. Рослини-гіганти та рослини-карлики. Основні ознаки рослин. Роль і значення рослин у природі та в житті людини .

Мета: формувати поняття про різноманітність рослинного світу, ознайомити гуртківців з незвичними рослинами, ознайомити дітей з рослинами-гігантами та рослинами-карликами, визначити основні ознаки рослин та визначити роль та значення рослин в природі та в житті людини;

Розповідь з елементами бесіди та демонструванням відеофрагментів

1. **Різноманітність рослинного світу. Рослини-гіганти та рослини-карлики.**

Яких див тільки не повидумує матінка-природа.

Вам уже добре, відомо, що рослини – це не тільки краса, чисте повітря, одяг, ліки, але і смачні поживні плоди, без яких людина не може обійтись.

- Що росте і зріє на щедрій українській землі? (*Вишні, черешні, виноград, яблука, груші... а ще картопля, капуста, цибуля, морква, гарбуз...*)

Нині на нашій планеті відомо близько 400 тис. видів рослин. Перші рослинні організми з'явилися у воді. Тривалий час вода залишалася для них єдиним середовищем життя. Згодом рослини опанували суходіл, хоча наявність води завжди була і залишається визначальним чинником для поширення рослин по планеті.

Демонстрування відеофрагменту

«Різноманітність рослин»

Бесіда «Чи справді світ рослин є дуже різноманітним?»

Світ рослин дуже різноманітний. Є рослини-карлики, а є рослини-гіганти і саме з представниками цих дивовижних рослин ми сьогодні познайомимось на занятті.

Австралійський евкаліпт - найвища рослина світу, є звичайною рослиною для Австралії. У вологих східних районах Австралії помітні евкаліпт царствений. Це дуже високі дерева: евкаліпт у віці 350-400 років сягає висоти 100м. Відомі ситуації, коли дерева виростили до 150-170 метрів (дуже рідко). Евкаліпт неймовірно швидко росте. Достеменно відомо, що на півдні Європи евкаліпт блакитний за 9 років становив 20 м - величезне (за європейськими стандартами) дерево з діаметром стовбура 1 м.

«Як цвіте Австралійський евкаліпт»

Бесіда «Австралійський евкаліпт – найвища рослина світу».

Ще одним високим деревом вважається **секвоя**, або «**мамонтове дерево**».

Секвоя- монотипний рід деревни рослин сімейства Кипарисові. Природний ареал роду – Тихоокеанське узбережжя

Північної Америки. Окремі екземпляри секвої досягають висоти більше 110 м – це одні з найбільших дерев на Землі.

Максимальний вік – більше 3 000 років (секвойя росте до шести тисяч років).

Бесіда «Секвайя або мамонтове дерево».

Найтовстіше дерево **баобаб** – надзвичайно цікава рослина. Коли він не цвіте, то нагадує дерево, яке витягли із землі і посадили догори корінням.

Та однієї ночі всі бутони на його гілках розкриваються і з'являються великі жовті, дуже пахучі, квіти. На запах солодкого нектару з усіх усюд поспішають летючі собаки – крилани, прибігають маленькі лемури. їхній

бенкет триває тільки одну ніч, а вранці квітки в'януть, жовтіє листя, і незабаром на голих гілках можна побачити лише крупні плоди – мрію навколишніх мавп.

У велетенському стовбурі затишно влаштовуються не лише безліч бджіл, птахів і тварин, а й люди. У дуплах деяких баобабів вільно розміщується 20 людей

Демонстрування відеофрагменту
«Незвичайний ресторан всередині баобаба»
Бесіда «Незвичайне дерево баобаб».

Найменше серед дерев – японське дерево **бонсай**. Воно зовсім крихітне, але дає справжні смачні плоди, хоча росте у горщиках десятки і навіть сотні років.

Демонстрування відеофрагменту
«Що таке бонсай. Як вирощують бонсай?»
Бесіда «Мистецтво вирощування бонсаю».

Вельвічія. Вік цього пустельного дерева-карлика може досягати 2000 років. З короткого пенькоподібного стовбура рослини в обидва боки відходять два величезних листки, які в міру зростання поздовжньо розриваються на стрічки, а кінчики відсихають.

Вік цих гігантських листя рівний віку дерева. Листя постійно ростуть від основи, а кінчики відмирають. В окремих випадку довжина листя може досягати 8 метрів, а довжина 1,8 метрів.

Демонстрування відеофрагменту
«Вельвічія дивна»
Бесіда «Пустельне дерево-карлик – вельвічія».

Фізкультхвилинка
Гра «Карлики – велікани»

Найвища у світі трава – бамбук, велетенська деревовидна рослина з могутнім багаторічним стеблом-соломиною. Буває, що висота його досягає понад 30 м, а товщина стебла – 30 см у діаметрі. Найрекорднішим виявилось стебло бамбука, зрубаного в Індії 1904 року. Воно було завдовжки 37 метрів! За добу бамбук може вирости на 50-60 см. Найшвидше за будь-яку рослину виростає бамбук. Його паростки можуть витягатися на два метри за добу.

Демонстрування відеофрагменту
«Бамбук не дерево, а трава!»
Бесіда «Бамбук – найвища у світі трава».

Найменша рослина - це **квітка Вольфія**. Вона складається з крихітного листочка і корінця, зануреного у воду. Вольфія цвіте так рідко, що багато ботаніків гаяються за її квіткою все життя, але їм так і не вдається знайти її ...

*Демонстрування відеофрагменту
«Найменша рослина в світі»
Бесіда «Загадкова квітка Вольфія».*

Найбільший у світі квітка – це **Раффлезія Арнольдї**. Росте він на островах Індонезії – прямо на землі без жодного стовбура. Важить квітка більше 10 кілограмів і має в поперечнику більше метра. Цікаво що цей гігант виростає з самого крихітного з усіх відомих насінини: воно так мало, що його важко розгледіти неозброєним оком.

*Демонстрування відеофрагменту
«Раффлезія Арнольдї»
Бесіда «Найбільша у світі квітка».*

2. Основні ознаки рослин.

Всі рослинні організми мають спільні риси, як відрізняють їх від представників інших царств органічного світу, так і зближують з ними.

Відмінними ознаками царства Рослини можна вважати наступні:

- Відносна нерухомість організму і його зв'язок з субстратом;
- Наявність пластид – хлоропластів, хромопластів і лейкопластів в клітинах;
- Розгалуженість поглинаючої поверхні тіла;
- Постійне зростання;
- Прояв подразливості;
- Наявність целюлозної клітинної оболонки;
- Здатність до фотосинтезу – автотрофне живлення.

Зближує рослинні організми з представниками інших царств живої природи клітинну будову, загальні механізми росту, розвитку, розмноження, обміну речовин.

Рослини здатні до фотосинтезу завдяки наявності хлорофілу в їх зелених органах, стеблах у молодих і трав'янистих рослин і листі.

Накопичуючи органічні речовини в процесі фотосинтезу, рослини створюють основний запас біомаси на планеті Земля, тобто є продуцентами.

Кисень, що виділяється рослинами в процесі фотосинтезу, служить джерелом аеробного дихання і утворює озоновий шар атмосфери.

Бесіда з гуртківцями «Основні ознаки рослин».

3. Роль і значення рослин у природі та житті людини.

Роль зелених рослин у природі передусім полягає в тому, що в процесі життєдіяльності вони нагромаджують величезні запаси цінної органічної (вуглецевої) речовини, очищають повітря від: вуглекислого газу і збагачують його киснем. Органічні речовини використовуються всіма живими істотами для харчування, а кисень повітря – для дихання.

Особливо велике значення рослин, які вирощуються в сільському господарстві. Людина завдяки зеленим рослинам з найпоширеніших у природі речовин (води, вуглекислого газу і солей), користуючись сонячною енергією, добуває цінні органічні речовини: білки, вуглеводи, жири, вітаміни та ін. Названі рослинні речовини за допомогою тварин переробляються в ще цінніші продукти: м'ясо, сало, масло, молоко, яйця, вовну, шкіру, тобто в усе те, що необхідне для життя людини.

Рослини дають людині їжу, а також будівельний матеріал, сировину для промисловості (смолу, олію, каучук, гутаперчу, дубильні речовини, спирт та ін.). Крім того, з рослин виробляють різноманітні ліки. Звідси зрозуміло, чому людина ще з давніх часів цікавилася рослинами, збирала їх, вивчала і вирощувала.

Необхідно підкреслити, що навіть такі речовини, як кам'яне вугілля і нафта, походять з рослин, які росли на землі в стародавні часи. Енергія сонячних променів, яка колись була уловлена цими рослинами, в процесі горіння вивільняється і використовується людиною. Також і торф, що використовується на паливо і на добрива, походить від рослин, які росли на болотах.

Бесіда з гуртківцями:

- Роль рослин у природі.
- Значення рослин в житті людини.
- Як людина впливає на рослинний світ.

Уточнення та розширення інформації **Метод розповіді з елементами бесіди та переглядом**

Відеофрагментів

Пам'ятаєте, як в одному мультфільмі Дюймовочка втікала від нареченого-жаби, пливучи на листочку латаття? Чи не хотіли би і ви разом з нею з вітерцем прокататися річковими хвилями?

Якщо так, то радійте – мрії здійснюються! У річках Південної Америки росте дивовижна рослина **Вікторія регія** – найбільше латаття у світі. Воно може стати прекрасним водним транспортом для вас і ваших друзів.

Важко повірити, проте латаття здатне витримувати вагу до 50 кілограмів. Діаметр може досягати 2-х метрів. Саме тому місцеві жителі іноді використовують його замість одномісного човна, щоб перебратися на інший

берег річки.

Квітка Вікторії амазонської (це її друга назва) розпускається раз на рік і лише вночі, а рано вранці її пелюстки закриваються, і вона ховається під воду. Цвіте латаття протягом трьох днів, поступово змінюючи колір цвіту від ніжно-білого до рожевого або фіолетового. Потім квітка ховається під воду і більше на поверхню не виходить.

Демонстрування відеофрагменту «Вікторія регія»

Демонстрування відеофрагменту «Значення рослин» Метод фронтальної роботи

Закріплення інформації

Завдання 1. Розфарбуйте дерева – гіганти. Дізнайтеся та напишіть висоту кожного дерева на малюнку.

Завдання 2. Уважно розгляньте зображення та зафарбуй лише трав'янисті рослини.

Оперування поняттями Метод фронтального опитування Вправа «Кросворд»

Відгадайте зашифроване слово

Друга назва рослини Вікторія регія – Вікторія ...

1. Найбільше дерево у світі – Австралійський ...
2. Найвища у світі трава – ...
3. Перші рослинні організми з'явилися у ...
4. Найтовстіше дерево у світі – ...
5. Найменше дерево у світі – ...
6. Пустельне дерево-карлик – ...

Узагальнення інформації. Підсумок уроку. Учні розповідають про те, що їм найбільше запам'яталося на уроці. Слухають, відповідають на запитання

Метод фронтального опитування

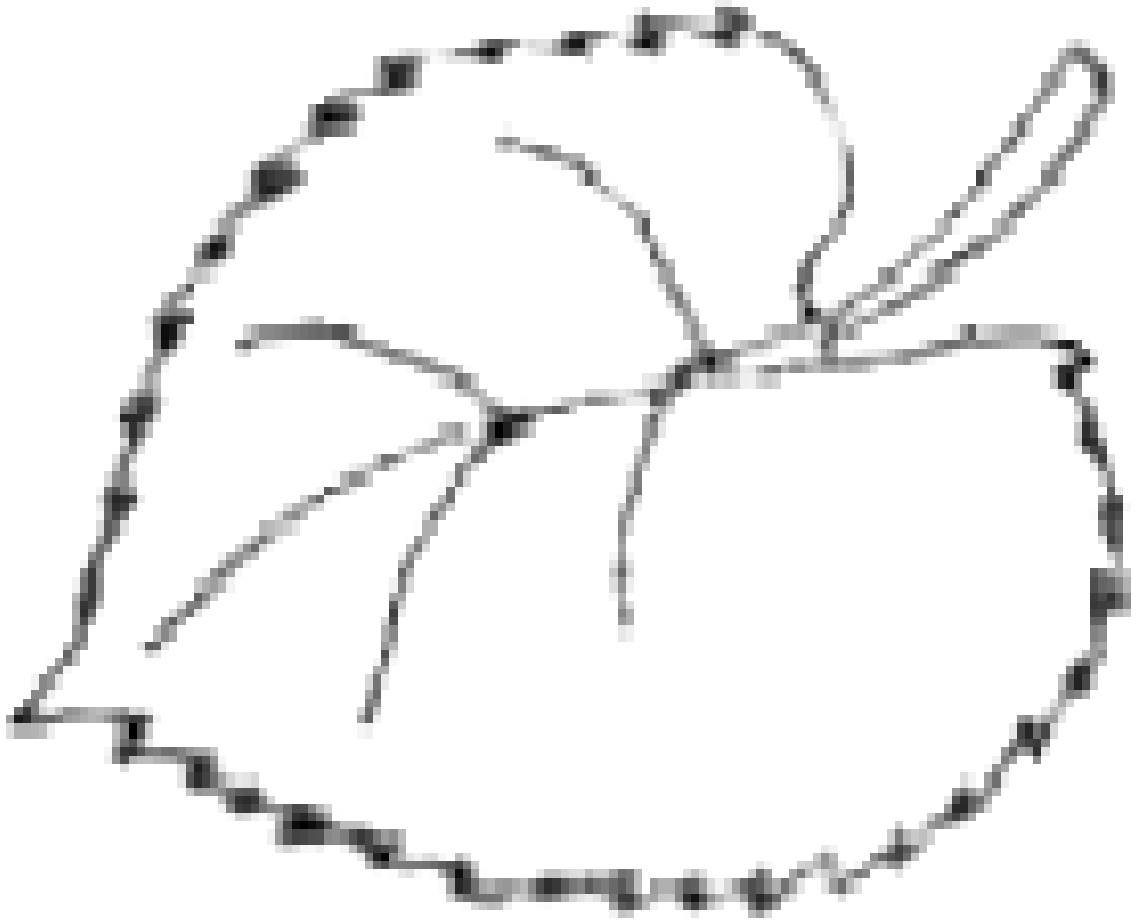
Вправа «Згадаємо основи»

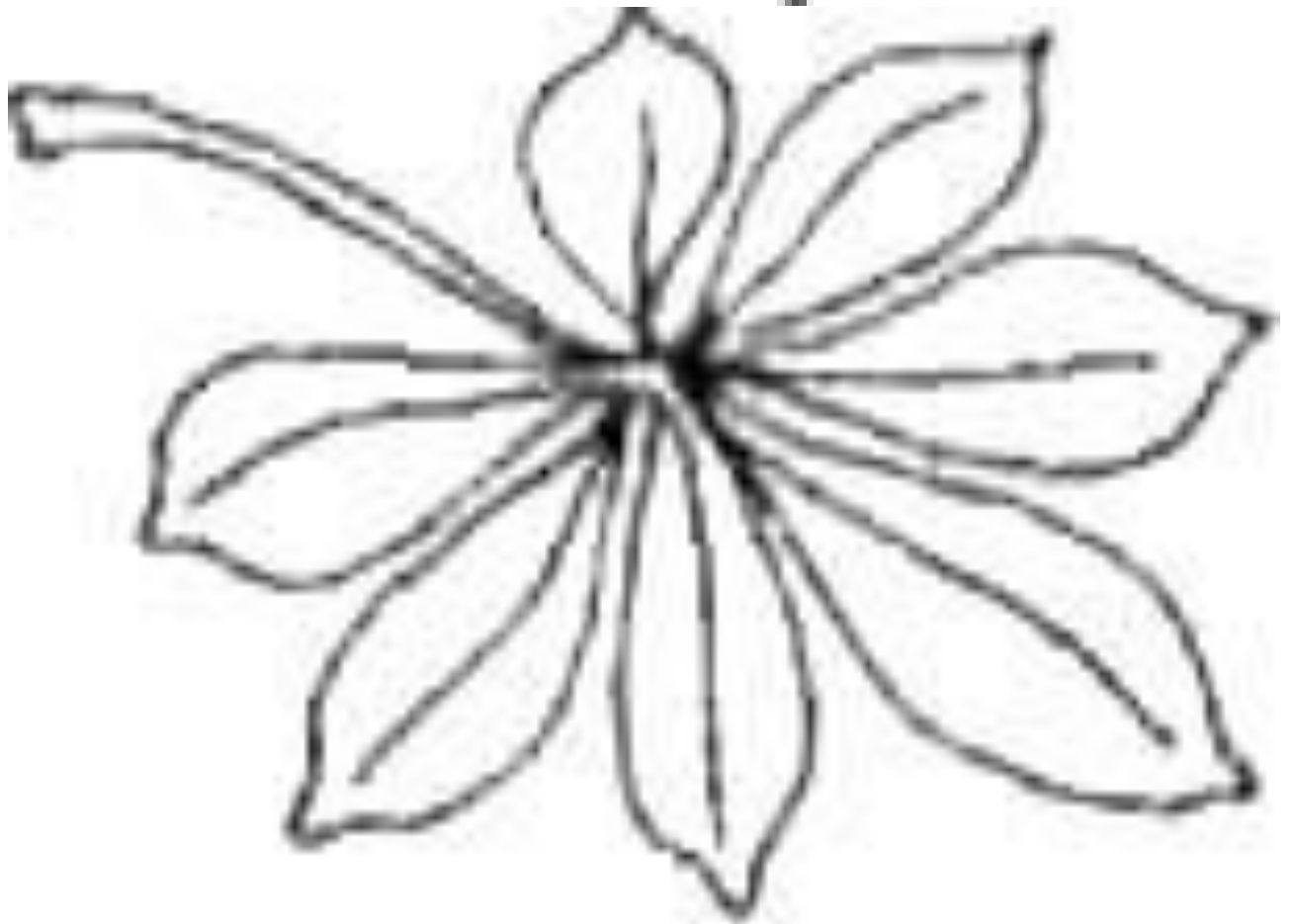
Гуртківцям пропонується назвати те, що найбільше запам'яталось під час уроку.

Метод фронтального опитування

Прийом «Мікрофон»

- Що ми сьогодні вивчали?
- Які рослини-гіганти вам запам'яталися?
- Які рослини-карлики вам запам'яталися?
- Які основні ознаки рослин?
- Розкажіть про значення рослин в природі.
- Яке значення мають рослини в житті людини?

**Конспект заняття гуртка
«Юні друзі природи»
на тему:
«Експедиція в природу з метою вивчення ознак дерев, кущів і
трав'янистих рослин»**

Мета:

Освітня: розширювати і удосконалювати уявлення гуртківців про природу; формувати уявлення гуртківців про різновиди дерев, кущів і трав'янистих рослин, їх відмінності.

Розвиваюча: розвивати вміння розпізнавати рослини, розвивати пізнавальний інтерес, пам'ять і увагу.

Виховання: виховувати любов до природи, працьовитість

Хід заняття

1. Актуалізація опорних знань учнів (5 хв)

1.1 Вправа «Мікрофон»

- Яка пора року?
- Який місяць?
- Який день? Число?
- Який стан неба?
- Чи виглядало сьогодні сонечко?

Наша сьогоднішня тема – це Вивчення ознак дерев, кущів і трав'янистих рослин (5 хв)

2. Вивчення нового матеріалу

І червона, й соковита, Та гірка вона все літо.

Припече мороз – вона Стала добра й смачна **(калина)**

Чорно-біла одежина, Зверху – листяна хустина. Сережки повісила –
Тонесенькі такі- І радісно та весело, Готується до весни. А як весна – дарує
сік, - і ми п'ємо його-цілий рік! **(береза)**

На городі в нас росте Сонце ясне, золоте,

Жовте око, жовті вії, Та чомусь воно не гріє. **(Соняшник)**

-Чи можна об'єднати ці рослини в одну якусь групу?

Ні, бо вони не схожі між собою, є різниця між деревом, кущем і трав'янистою рослиною!

- Давайте дізнаємося, на які групи поділяють рослин за їх будовою і зовнішнім виглядом. (5 хв)

2.1 ДЕРЕВА(15 хв)

З жолудя він проростає, в кроні сил чимало має.

Кабани плоди смакують, Люди міць його цінують **(дуб)**

Стрімко вибігли на гору дві подружки білокорі.

Дощик їм полоще кістки. Звуть подружок цих... **(берізки)**

- Як одним словом можна назвати ці рослини? (дерева)
- Скільки стебел у дерева? (одне)
- Яке воно-міцне дерев'янисте чи м'яке та соковите?

І гілки дерева починаються на деякій відстані від землі й утворюють крону.

Дерева – багаторічні рослини з дерев'яніючими надземними частинами і яскраво вираженим одним стовбуром не нижче 2 м заввишки. Поділяються на вічнозелені і листопадні, широколистяні, дрібнолисті, світло- і темнохвойні.

Висновок: всі дерева мають одне міцне дерев'янисте стебло (стовбур)

Роздати дітям розмальовки і зачитати цікаві факти про дерева. Для 2-го і 3-го класу кросворд «Дерева»

Правильні відповіді: дуб (1), клен (2), каштан (3), береза (4), осика (5), липа (6), тополя (7). Розгадавши кросворд, дитина дізнається секретне слово, яке є назвою науки, що вивчає деревні рослини. Секретне слово: дендрологія.

2.2 Кущі (10хв)

Хто ж ті ягоди не знає, від простуди їх приймає.

І, як маків цвіт, горить. Тільки це не є малина. Що за ягода (калина)

Квітка пишна, квітка гожа, На троянду трішки схожа.

А осінньої години – Червонясті намистини. (шипшина)

-Як одним словом можна назвати ці рослини?(кущі)

-Скільки стебел у куща? (кілька)

-Які стебла? (міцні дерев'янисті)

-Де починають рости гілки? (відразу від землі)

Кущі – низькі, не вище 1м заввишки, чагарники(кустарники). Використовуються для низьких бордюрів, фонових плям, в рокарії. Ягоди багатьох з них їстівні, деякі ростуть як декоративно-квітучі (бузок, куш(чагарник) «Наречена», самшит).Дерева і кущі живуть багато років, тому називаються багаторічними.

Висновок: у куща кілька міцних дерев'янистих стебел Дерева і кущі багаторічні рослини.

Гра «Дерева і кущі»

Коли називається дерево, руки потрібно підняти вгору, а коли куш-опускати вниз. Дуб, клен, шипшина, береза, бузок, липа, калина, яблуня, груша, смородина, агрус, верба, ялинка, осика, малина.

Молодці! Ви добре працювали, тож час і відпочити.

Фізкультхвилинка(1хв)

Хмарка сонечко закрила, Слізки срібнії зронила.(Діти закривають обличчя руками)Ми ті слізки пошукаєм, У травичці позбираєм.(Діти виконують нахили уперед)Пострибаєм як зайчата.(діти стрибають) Політаєм як пташата.(діти імітують політ птахів) Потанцюємо ще трішки(діти виконують танцювальні рухи) Щоб спочили ручки, ніжки. Усі веселі? От чудово! А тепер до праці знову.

ПЕРЕРВА

2.3. Трав'янисті рослини.10хв

Сонечко в траві зійшло, Усмінулось, розцвіло. Згодом стало біле-біле. І за вітром полетіло. (**кульбаба**)

Запалали в чистім полі квіти гарні, всі червоні.

-То палає влітку так, квіточка красива- (**Мак**)

-Як одним словом назвати всі ці рослини? (трав'янисті)

-Які стебла у трав'янистих рослин? (М'які і соковиті)

Трав'янисті рослини можуть жити один рік, деякі два роки, а є такі, що живуть і багато років.

Висновок: Трав'янисті рослини мають м'які, соковиті стебла.

Трав'янисті рослини є однорічними, дворічними і багаторічними.

Гра «Сортуємо рослини»

Виготовлення дерева(25хв)

Фізкультхвилинка(1хв)

3. Підсумок уроку(5хв)

- Що цікавого дізнались на уроці?

- Наведіть приклади дерева, куща і трав'янистої рослини. Чим вони відрізняються?

-Чи було щось таке чого ви не зрозуміли?

-Які завдання були найлегшими? Найважчими?

**Конспект заняття гуртка
«Юні друзі природи»
на тему
«Рослини символи України»**

Мета:

Освітня: ознайомити з рослинами – символами України; вироблення квітки «Соняшника»;

Розвиваюча: розвивати почуття прекрасного, естетичний смак, творчість, пам'ять, мислення;

Виховна: виховувати бережливе ставлення до природи, українських традицій, дружелюбність, уміння учнів працювати у групах, прислухатися до думки один одного.

Хід заняття

1. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ (5 хв.)

1.1 Вправа « Мікрофон»

- Яка пора року?
- Який місяць?
- Який день? Число?
- Який стан неба?
- Чи виглядало сьогодні сонечко?

2.ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Україна – це наш рідний край, земля, де ми народились, вперше побачили і пізнали світ, почули колискову пісню, рідну мову. Сьогодні ми разом з вами помандруємо у загадкову країну рослинних символів України, які живуть на нашій рідній землі.

Ми спробуємо дізнатися більше про їхнє походження, незрівнянну красу і значення для людини, про необхідність їх оберігати. Кожен народ має свої символи. Є вони і в нас.

Які рослини символи України ви знаєте?

Калина, верба, тополя, дуб, чорнобривці, барвінок, мак – віддавна уособлюють красу України, і є святинами нашого народу. Саме про них і піде мова сьогодні на занятті.

Хто ж ті ягоди не знає, Від застуди їх приймає.

На кущах вони висять, І, як маків цвіт, горять.

Тільки це не є малина. Що за ягода?

Калина

Калина – кущ нашого українського роду. Прислів'я: «Ягідки калини - символ України, це краса дівоча ніжна й непорочна...» Наші предки вважали, що калина уособлювала народження Всесвіту, вважали її символом вогняної трійці: Сонця, Місяця і Зорі.

Калина – це кущ заввишки до 3 метрів. Ростає у лісах і майже у кожному дворі України. А на нашій планеті росте понад 200 видів калини.

Ця рослина цвіте білим суцвіттям, має яскраво-червоні плоди з кісточкою у вигляді сердечка. Калина - лікарська рослина. Її ягоди використовують у чай від кашлю, серцевих хвороб. Раніше дівчата нею рум'янили свої личка, щоб були красивими.

Дівчата вишивають на сорочках калину, її вплітають у віночок.

А прислів'я ви знаєте про калину?

1. Посадиш біля хати калину-будеш мати долю щасливу.
2. Любуйся калиною, коли цвіте, а дитиною, коли росте.
3. Хвалилася калина, що з медом солодка.
4. Молода дівчина гарна ,як калина.
5. Стоїть у дворі дівчинонька як над ставом калинонька.

Я дерево – символ. Зі мною в руках

Великдень зустрічають У наших краях.

Верба

Верба - символ краси, безперервності життя. Вона живуча: встромиш у землю гілочку - і виростає дерево. З давніх – давен в Україні вербу вважали святим деревом. Перед Великоднем шостий тиждень посту називався «Вербним». На Вербному тижні, у неділю, святили вербу. У багатьох селах України садили гілочку свяченої верби. Вважалося, що така верба є особливо цілющою. У сирій землі вона швидко пустить корінчики і виростає гарне дерево.

У народі кажуть: «Де верба, там і вода». Тому криниці копали, де росте верба.

Лист зелений і міцний, Сніг для нього не страшний,

А коли весну стрічає, Сині очі розкриває.

Барвінок

Барвінок - теж символ України. Україну називають барвінковим краєм. Прекрасна, осяйна ця рослина. Квітневої пори на коротких пагонах розкриваються ніжні, кольору небесної блакитні, п'ятипелюсткові квіти барвінку. Чому так люблять і шанують люди барвінок?

Через нев'янучу зелень і виняткову живучість у середні віки барвінкові приписували чудодійну силу і вважали його символом вічності й постійності.

Барвінком прикрашають весільний коровай, його садять біля хати. Барвінок вплітають дівчата у віночок. Він зеленіє навіть під снігом. Барвінок є символом кохання, і барвінок-символ вічності.

Мальва

Мальва – це символ найдорожчого: любові до рідної землі, до народу. Не було колись українського села, а в ньому хати, де б не росли під вікнами мальви. Всім, хто вирушав у далеку-далеку дорогу, ці квіти нагадували: там земля мила, де мати родила!

Чудова квіточка така,

Чорними брівками морга.

Чорнобривці

Немає України без білої хати і чорнобривців, які милують око до сивих морозів.

Чорнобривці - трав'яниста рослина. Її є 20 видів, які у дикому вигляді зустрічаються в Америці. Є високі й низькі, зі своєрідним запахом і без нього. В Україні поширені декоративні чорнобривці.

Вважалося, що чорнобривці допомагають позбутися головного болю.

Для українців чорнобривці символізують дитинство, рідну матір і батька, рідну оселю.

Чималеньким виростає, Міць з роками набирає.

Може жити сотні літ, Має величезний рід.

Дуб

Дуб означав мужність, витривалість, довголіття, силу, родючість, вірність. Коли в родині народжувався хлопчик – господар біля хати саджав дуба.

Серед літа, мов пір'їнки, Стиха падають сніжинки,

Вздвж дороги біля поля Цвітом крилася...

Тополя

Тополя – символ дівочої краси, а також жіночого й дівочого суму, їх самотності. Тополя край дороги – це образ жінки чи дівчини, котрі чекають своєї долі чи свого судженого...

На городі в нас росте Сонце ясне, золоте,
Жовте око, жовті вії Та чомусь воно не гріє

Соняшник

Соняшник - символ Сонця, праці й достатку, сили і добробуту. Він - чи не найсильніший серед квітів, що знайшов своє місце під Сонцем.

Круглий, як куля,

Червона, як кров,

Солодка, як мед.

Вишня

Вишня – символ рідної землі та України, матері й дівчини-нареченої. Вона символізує Світове дерево, тому і називається “вишнею” від слова “вишина”, а також “Вишній”, той, що найвище, тобто Всевишній Бог.

Маю жовтий вусок,

Запашний колосок.

Буде з мене мука

Й паляниця м'яка.

Пшениця

Чому Пшениця є символом України?

Колоски є символом однієї з найбільших святинь українського народу – хліба, символом урожайності та процвітання. Вони відображають працьовитість і єдність народу та є символом родючості української землі.

Кожен знак має своє смислове навантаження. Головним елементом композиції є пшениця, яка символізує вічність.

Фізхвилинка «Ой у лузі червона калина».

Завдання 2. Гра «Відгадай, хто я» (загадки)

1. У вінку зеленолистім,
У червоному намисті
Видивляється у воду
Ня свою хорошу вроду. (Калина)

2. Гарні квіти біля хати
Навесні садила мати.
Чорнобриві-чорноброві
Квітнуть в тиші вечоровій. (Чорнобривці)

3. Цвіте синьо, лист зелений
Квітник прикрашає
Хоч мороз усе побив –
Його не займає. (Барвінок)

4. Плаче красуня над річкою:
Пов'язала би коси я стрічкою,
Та вітер весь час налітає
І коси мої розплітає.
Стоїть півень над водою з червоною бородою –
Хто не йде – за борідку щипне. (Верба)

5. У погожу літню днину
він на варті біля тину,
круглолицій та пригожий,
і до сонця дуже схожий. (Соняшник)

6. У піснях вона й казках,
У вінку й на рушниках,
Давній символ України,
Називається ... (Калина)

Завдання 3. Конкурс «Хто більше знає пісень про рослини-символи».

1. Ой у лузі червона калина похилилася
2. Несе Галя воду. Українська народна пісня.
3. Ой у вишневому саду/ Oh in the charry garden (Стара українська пісня/ Old Ukrainian song)
4. Д Гнатюк Чорнобривці.

3. ПІДСУМОК УРОКУ. (5 хв.)

Завдання 1. Знайти назви рослин, що є символами України (для 2-го класу)

<https://learningapps.org/watch?v=p4ndq3p6j22>

Завдання 2. Вироблення своїми руками «Пшениця»

. -Що цікавого дізнались на уроці?

-Чи було щось таке чого ви не зрозуміли?

-Які завдання були найлегшими? Найважчими?

**Конспект практичного заняття гуртка
«Юні друзі природи»
на тему
«Проведення екологічних ігор»**

Мета:

Освітня: формувати в учнів гуманне ставлення до природи; закріпити знання поводження на природі.

Розвиваюча: розвивати пізнавальний інтерес, розвивати вміння спостерігати за тваринами і рослинами.

Виховна: виховувати любов і дбайливе ставлення до природи.

Тип заняття: комбінований.

Методи: словесні (розповідь, бесіда), наочні (ілюстрація, демонстрація), практичні (ігри).

Матеріали та обладнання: малюнки дерев та кущів, розмальовки представників живої та неживої природи, клубок.

Тривалість заняття: 2 години

Хід заняття

I. Організаційний момент.

Привітання, перевірка готовності вихованців до заняття гуртка.

II. Мотивація навчальної діяльності.

На сьогоднішньому занятті ми проведемо екологічні ігри.

III. Робота над темою заняття.**1. "Впізнай мене".**

Перший гравець розповідає про якусь тварину, але не називає її. Інші гравці відгадують, яку тварину мав на увазі перший гравець. Наприклад: "Вона маленька, сіренька, а хвостик — як шило".

2. "Дерева і кущі".

Пригадаємо чим дерево відрізняється від куща. (*Дерево має одне міцне товсте дерев'янисте стебло. Його називають стовбуром. Кущ має кілька стебел. Вони міцні, дерев'янисті, але значно тонші, ніж у дерев*).

Повідомляються умови гри: коли називається дерево, руки потрібно піднімати вгору, коли кущ — опускати вниз. Ведучий може назвати дерево, а руки опустити, або назвати кущ — підняти руки. Учні, що помилились, виводять з гри.

Яблуня, Каштан, Бузок, Дуб, Малина, Шипшина, Жасмин, Груша, Ялинка.

3. Жива й нежива природа.

Ви вже знаєте, що вся природа поділяється на живу г неживу. Пограємо в гру. Я називатиму предмети природи, а ви відповідайте «жива» чи «нежива».

Приклад: Джміль, земля, місяць, метелик, горобець, глина, кролик, пісок, лелека, цибуля, камінь, яблуня, кіт, річка, море, пшениця.

4. *Екологічні загадки.*

1. Довгі ноги, довгий ніс.
прилетів - обід приніс.
Смачних жабеняток
Для своїх маляток. (Лелека)

2. Дуже велике,
Вдень блакитне,
Вранці червоніє,
Вночі темніє ...
(Небо)

3. Як прийде весна в садочок -
До лиця білий віночок,
Ну а восени цій кралі
Приглянулися коралі. (Калина)

4. Проливала дрібні сльози
Молода дівиця.
Полоскала довгі кост
У чистій водиці. (Верба)

5. Він схожий на сонце - жовтий і круглий,
Замість промінців - пелюстки,
Тільки сонечко по небу гуляє,
А він стоїть на одній ніжці і за ним спостерігає. (Сонях)

6. Без ніг, а біжить,
Без рук, а рукава має.
Відгадка: річка

7. В теплий дощик народився,
Парасолькою накрився.
Може б, з лісу пострибав,
Якби другу ногу мав. Хто я? (Гриб)

8. Мене частенько кличуть люди,
А як прийду - ховатись будуть. (Дощ)

9. Всіх годує, напуває, а про неї не всяк дбає. (Земля)

10. Не гаряча, а пече.
Хто торкнеться - той втече.
Дуже злюча ця трава!
Що ж це, діти? (Кропива)

11. Вдень по небу гуляє,
а ввечері на землю сідає.
(Відгадка: сонце)

12. Ми - зеленої всі масті, всі довгасті, всі смугасті.
Прив'язали нас в рядках на зелених ланцюгах.
Гарбуза ми сини й дочки. Звати як нас? (Огірочки)

13. На капусті я родився
І капустою живився,
На капусті я й умер,
Та ізнов ожив тепер.
Тільки вже не той я став,
Що в капусті плазував:
Не плазую, а літаю,
Бо прегарні крильця маю. (Метелик)

14. Чим ми дихаємо ???
Що ми не бачимо ??? (повітря)

16. Стук-стук-стук,
Стук-стук-стук -
Лине лісом перегук.
І у будень, і у свято
Ліс лікує лікар... (Дятел)

15. В мене стільки голочок,
Як у небі зірочок,
Але не мав, бідний нитки,
Не пошив шапки, свитки,
Рукавичок, чобіток,
Сів та й плаче ... (Їжачок)

16. У річці, у ставі, у морі
Живе і не відає горя.
Дзьоба нема та дзьобає із гачків
Мушок, жучків, черв'ячків.
(Риба)

17. Під землею днем він бродить,
На поверхню не виходить,
Землю риє круглий рік.
Цей звір зветься – ...
(Кріт)

5. *Павутинка.*

Екологічна гра "Взаємозв'язок у довкіллі"

У кожного з учнів на голові наголівник із зображенням частини природи (розмальовки тварин, рослин, які вони отримали на попередньому завданні).
Перший учень бере клубок ниток і, залишивши кінець нитки у себе, клубок кидає іншому зі словами:

- Я - зайчик. Мені потрібен кущ, щоб сховатися від хижаків та негоди.

Наступний учень, залишивши нитку у руці, кидає клубок іншому зі словами:

- Я - кущ. Мені необхідна земля, щоб рости.

Й так далі. В результаті всі частинки довкілля переплутані ниткою, як павутинням.

- Діти, що ж відбувається з довкіллям, якщо занедбати хоча б одну його частинку? Що станеться з ниткою, коли послабити її лише в одному місці?

Нитка послабне вся. Зруйнується "павутинка". Почне руйнуватися життя.

- Ось тому й виникла наука, яка вивчає взаємозв'язки в довкіллі. Хто знає, як вона називається? (Екологія).

- А як ми з вами можемо поліпшити екологічний стан нашої планети?

IV. Підсумок заняття

1. *"Обери правильну дорогу".*

Ігрова дія. Дитина має визначити, якою стежкою вона пройде і пояснити свій вибір.

Хід гри.

1 варіант. Пропонуються три стежки. Якщо піти першою - можна потоптати конвалії, якщо другою - наступити на мурашник. Посередині третьої-горить багаття.

II варіант. Слід обрати дорогу. На першій розташований завод — тут забруднене повітря. На другій рухається багато транспорту. Третя дорога — алея з густо насадженими деревами.

2. "Можна - не можна".

Обладнання: червоні і зелені кружечки.

Діти на правильну твердження показують червоний колір, на не неправильне зелений.

Хід гри.

Вчитель пропонує дітям уявити, що вони знаходяться в лісі. Потрібно пригадати, як слід поводитися і чого не можна робити. Вчитель називає дію, а діти відповідають "можна" чи "не можна".

Згодом пропонується ускладнений варіант гри. На слова вчителя "можна" або "не можна" діти називають відповіді вчинки.

Можна:

саджати квіти, рослини;
охороняти рідкісні рослини;
берегти молоді рослини;
обгороджувати мурашники;
спостерігати за жабами;
милуватися красою природи;
підгодовувати птахів;
прибирати місце відпочинку.

Не можна:

ламати гілок дерев;
обдирати кору дерев;
рвати багато квітів;
збивати гриби ногами;
руйнувати павутиння;
ловити метеликів, жаб.